МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ДИЗАЙНУ І МИСТЕЦТВ
Кафедра теорії та історії мистецтв

ФЕДОРОВ ТИМУР ВОЛОДИМИРОВИЧ

МИСТЕЦЬКЕ ЖИТТЯ МІСТА КРИВОГО РОГУ СЕРЕД. XX – ПОЧ. XXI СТОЛІТТЯ

дипломна робота здобувача другого освітньо-кваліфікаційного рівня (магістр) за спеціальністю 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація»
галузі знань 02 (Культура і мистецтво)
ОПП «Мистецтвознавство»

Науковий керівник:
Зав. кафедри фотомистецтва та
візуальних практик
доцент, доктор мистецтвознавства
Павлова Тетяна Володимирівна

Науковий рецензент:
канд. мистецтвознавства,
доц. каф. образотворчого мистецтва
ДЗ «Південноукраїнський
національний педагогічний
Університет імені
К.Д. Ушинського»
Пономаренко Марина Валентинівна

Харків – 2024

АНОТАЦІЯ

Федоров Тимур Володимирович. Мистецьке життя міста Кривого Рогу серед. XX – поч. XXI ст. – Дипломна робота здобувача другого освітньо-кваліфікаційного рівня (магістр).

Ключові слова: мистецьке життя, індустріальний пейзаж, локальний осередок, регіональне мистецтво, Кривий Ріг, індустріальні мотиви.

Магістерська робота присвячена дослідженню розвитку образотворчого мистецтва міста Кривого Рогу в період серед. XX – поч. XXI століття. Метою роботи є висвітлення загальних особливостей локального мистецького осередку, розгляд культурно-історичних умов, які впливали на формування регіону, а також визначення основних напрямів і жанрів мистецького доробку криворізьких художників.

Особливу увагу приділено визначенню унікальних рис місцевого художнього середовища, його творчих традицій і характерних ознак. У роботі проаналізовано основні мотиви в творчості митців, із фокусом на живописі і пейзажному жанрі, зокрема на відображені індустріальних краєвидів, як специфічній рисі регіонального мистецтва. Дослідження базується на розгляді творчості провідних художників Кривого Рогу, як-от Григорій Шишко, Іван Авраменко, Віктор Бєлов, Віктор Мішуровський, Олександр Юрченко, Анатолій Труфкін, Ірина Красюк, Леонід Давиденко та інш.

Окремий розділ присвячений сучасним тенденціям розвитку криворізького мистецтва, аналізу його стилів і напрямів у контексті загальноукраїнських культурно-історичних змін. Розглянуто актуальні мистецькі процеси, що відбуваються сьогодні, їх зв’язок із традиціями та новими викликами сучасності.

Джерельна база включає статті місцевих мистецтвознавців і краєзнавців, а також аналіз інших наукових публікацій, присвячених художньому життю Кривого Рогу.

Магістерська робота має як теоретичне, так і практичне значення. Отримані результати сприяють популяризації мистецької спадщини Кривого

Рогу і можуть бути використані як основа для подальших наукових досліджень у цій галузі.

ANNOTATION

Fedorov Timur. Artistic life of Kryvyi Rih in the mid. XX - early XXI centuries - Diploma thesis of the applicant for the second educational qualification level (master's degree).

Keywords: artistic life, industrial landscape, local centre, regional art, Kryvyi Rih, industrial motifs.

The master's thesis is devoted to the study of the development of fine arts in Kryvyi Rih in the period of the mid. XX - early XXI century. The purpose of the work is to highlight the general features of the local artistic centre, to consider the cultural and historical conditions that influenced the formation of the region, and to identify the main trends and genres of the artistic heritage of Kryvyi Rih artists.

Particular attention is paid to identifying the unique features of the local artistic environment, its creative traditions and characteristic features. The work analyses the main motifs in the artists' works, with a focus on painting and landscape genre, in particular on the depiction of industrial landscapes as a specific feature of regional art. The research is based on the consideration of the works of leading artists of Kryvyi Rih, such as Hryhorii Shyshko, Ivan Avramenko, Viktor Belov, Viktor Mishurovskyi, Oleksandr Yurchenko, Anatolii Trufkin, Iryna Krasiuk, Leonid Davydenko, and others.

A separate section is devoted to the current trends in the development of Kryvyi Rih art, the analysis of its styles and trends in the context of all-Ukrainian cultural and historical changes. The current artistic processes taking place today, their connection with traditions and new challenges of our time are considered.

The source base includes articles by local art historians and local historians, as well as an analysis of other scientific publications on the artistic life of Kryvyi Rih.

The master's thesis has both theoretical and practical significance. The obtained results contribute to the popularisation of the artistic heritage of Kryvyi Rih and can be used as a basis for further research in this area.

ЗМІСТ

ВСТУП……6

РОЗДІЛ 1. Стан наукової вивченості теми, методологія, джерельна база обраної тематики……10

1.1. Мистецтво міста Кривого Рогу у фахових дослідженнях науковців……...10

1.2. Методика і джерельна база дослідження……...15

Висновки до розділу 1……16

РОЗДІЛ 2. Історія та становлення криворізького мистецького осередку……18

2.1. Розвиток мистецтва в Кривому Розі в контексті культурних процесів серед. XX – XXI століття……18

2.2. Основні напрями та представники криворізького художнього осередку ……28

Висновки до розділу 2……43

РОЗДІЛ 3. Сучасні мистецькі процеси в місті Кривий Ріг ……45

3.1. Тенденції, стилі та напрямки розвитку мистецтва в Кривому Розі в умовах незалежної України……45

3.2. Нові художні ініціативи та роль сучасного мистецького життя міста……54

Висновки до розділу 3……60

ВИСНОВКИ……62

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……66

ДОДАТКИ……73

Дадаток А……..73
Дадаток Б……...77

ВСТУП

Актуальність теми. Дослідження мистецтва України часто оминає регіони, які вважаються периферійними з культурної точки зору. Кривий Ріг — яскравий приклад такої недооцінки: здебільшого сприймається як великий індустріальний центр з шахтами та заводами, місто приховує багатий культурний пласт, що заслуговує на ретельне вивчення. Лише глибокий аналіз його минулого і сучасного мистецького життя дозволяє побачити Кривий Ріг не тільки як промисловий осередок, а й як унікальний культурний центр із розмаїттям художніх інституцій та власним колоритом.

Тему культурного життя Кривого Рогу досліджували мистецтвознавці та науковці, як-от: І. Удріс, Д. Лиса, В. Косміна, А. Степаненко, І. Зінов'єва. Вони мали безпосередній зв'язок із містом і тривалий час проживали або проживають у ньому. Їхні роботи внесли значний вклад у вивчення мистецького розвитку регіону, однак ці дослідження мають обмежений характер і не охоплюють усіх аспектів культурного життя міста. Через відсутність масштабних та систематичних досліджень, загальна картина залишається неповною, а унікальний культурний феномен Кривого Рогу досі недооцінений в українському мистецтвознавстві. Розширення дослідницького інтересу до цієї теми дозволило б краще зрозуміти її важливість для загальноукраїнської культурної спадщини та повніше відобразити роль Кривого Рогу як культурного центру, збагачуючи національну історію мистецтва.

Культурний потенціал Кривого Рогу є значним і багатогранним.: тут функціонує багато художніх галерей : Міська виставкова зала, художні галереї «Альтернатива» та «Фарт», а також художньо-графічне відділення Криворізького державного педагогічного університету, яке готує нове покоління художників, дизайнерів та вчителів образотворчого мистецтва. Все це є важливим внеском у розвиток українського мистецтва, проте їхня діяльність залишається недостатньо відображеною у мистецтвознавчій літературі. Це створює неповне уявлення про культурний ландшафт країни, позбавляючи уваги регіони, що активно сприяють її культурному розмаїттю.

Зважаючи на цю прогалину, дослідження мистецького життя Кривого Рогу набуває особливої актуальності, сприяючи більш глибокому розумінню національної ідентичності.

Таким чином, Кривий Ріг заслуговує на увагу як культурний центр із самобутнім мистецьким життям. Ретельне вивчення його культурної спадщини та сучасного мистецького середовища здатне розкрити нові аспекти національного мистецтва, збагачуючи дослідження української культури та сприяючи розвитку культурних ініціатив у регіоні.

Метою даної роботи є дослідження та аналіз розвитку та особливостей художнього життя міста Кривий Ріг серед. XX – поч. XXI ст., вияв його унікальних рис та внеску в національну культуру України.

Для реалізації мети були визначені наступні ***завдання:***

- зібрати та систематизувати фахову літературу з обраної проблематики, визначити стан наукової розробленості теми;
- дослідити історичні передумови виникнення мистецького осередка у Кривому Розі;
- виявити основні теми, мотиви та стилістичні риси, характерні для криворізького мистецтва;
- оцінити вплив промислового середовища на формування культурної ідентичності міста;
- розглянути сучасні мистецькі процеси та тенденції у Кривому Розі.

Об'єктом дослідження є художнє життя міста Кривий Ріг у період серед. XX – поч. XXI століття.

Предметом дослідження є історичні та сучасні аспекти розвитку мистецького життя Кривого Рогу, діяльність культурних інституцій, вплив промислового контексту на культурний розвиток міста, роль Криворізької міської організації Національної спілки художників України у формуванні місцевого мистецького середовища.

Методика дослідження є комплексною, поєднуючи теоретичні та практичні підходи для вивчення мистецького життя в обраному часовому та

територіальному контексті. Історичний аналіз дає змогу дослідити культурні, соціальні, політичні й економічні фактори, що формували художню сцену Кривого Рогу. Порівняльний аналіз дозволяє виявити унікальні риси місцевого мистецького середовища шляхом зіставлення з іншими містами України та світу, виділяючи локальні особливості і загальні тенденції в мистецтві.

Важливим інструментом для глибшого розуміння поглядів місцевих митців і арт-критиків є соціологічне опитування та інтерв'ю, які сприяють вивченню впливу мистецьких ініціатив на суспільство та допомагають визначити роль окремих особистостей у розвитку художньої сцени. Контент-аналіз матеріалів, таких як архівні документи, місцеві газети, виставкові каталоги та фотографії, допомагає створити повну картину мистецького життя міста, зокрема з'ясувати, які теми й художники були найбільш актуальними в різні періоди. Хронологічний метод дозволяє систематизувати події за певними часовими рамками, що є важливим для побудови чіткої періодизації та послідовного опису змін у мистецькому житті.

Оскільки головним аспектом роботи є аналіз живопису, важливо зосередитися на вивченні художніх творів, зокрема їхніх стилістичних особливостей, тематичного наповнення та ідейних акцентів. Мистецтвознавчий аналіз дозволяє виокремити основні риси творчих методів місцевих художників і допомогти зрозуміти унікальні риси художнього середовища Кривого Рогу. Джерелознавчий метод охоплює аналіз архівних матеріалів, музейних колекцій, інтерв'ю, особистих архівів митців та інших наукових ресурсів для оцінки їхньої цінності й надійності як джерел інформації про мистецький розвиток. Дослідження завершується систематизацію зібраних даних, що унаочнює закономірності, основні тенденції та ключові фактори, які впливали на мистецьке життя міста, формуючи цілісне уявлення про розвиток його культурного середовища у визначений період. Така методика забезпечує комплексне дослідження мистецького життя Кривого Рогу, використовуючи різні методи та підходи для аналізу багатогранного феномену мистецтва в соціокультурному контексті регіону.

Апробація результатів дослідження

Окремі положення дипломного дослідження пройшли апробацію на наукових конференціях: IV Міжнародній наукової конференції «Гаґенмейстерські читання», КПНУ, Кам'янець-Подільськ (Мистецька спадщина Григорія Шишка як відображення культурного середовища Кривого Рогу другої половини XX століття) [56]; II Науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти «Сучасний Мистецький Дискурс очима молодих науковців», ХДАДМ, Харків (Сучасний стан розвитку образотворчого мистецтва Криворіжжя) [57],

Також автор дипломної робити активно брав участь у виставках міста Кривого Рогу, а саме:

1. «Кривий Ріг- залізне серце України» 2023 р. «Завод» 2021 р. полотно, олія, «Кар'єр» 2021 р. полотно на ДВП, олія
2. «До дня незалежності України» 2023 р. «Човникова станція» 2023 р. полотно, олія.
3. «До Дня незалежності України» 2024 р. «По дорозі на гору Маковицю» 2023 р. полотно, олія.
4. «До дня художника» 2023 р. «Злива» 2023 р. полотно, олія

У 2024 році автор дипломної робити вступив до Харківської організації Національної спілки художників України

Структура дипломного дослідження. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел в кількості позиції 65, додатків – списку ілюстрацій та альбому ілюстрацій в кількості позицій 73, інтерв'ю та хронології творчості.

РОЗДІЛ 1

Стан наукової вивченості теми, методологія, джерельна база обраної тематики

1.1. Мистецтво Кривого Рогу у фахових дослідженнях науковців

Мистецтво Кривого Рогу, попри його унікальність та значний потенціал, поки що залишається недостатньо вивченим об'єктом у сучасному науковому дискурсі. Глибокі, ґрунтовні дослідження, які б охоплювали різноманітність жанрів, напрямів та стилів місцевого мистецького життя, наразі відсутні. Основна увага дослідників зосереджується на окремих аспектах, таких як аналіз творчості окремих художників, дослідження тематичних виставок чи короткі огляди історичного розвитку культурних інституцій міста.

Зокрема, у статтях і публікаціях, присвячених митцям Кривого Рогу, досліджуються індивідуальні художні стилі, унікальні підходи до індустріального пейзажу, характерні для регіону колористичні рішення та образні мотиви. Наприклад, творчість таких художників, як Олександр Юрченко, Володимир Томашевський та Ірина Красюк, висвітлена у статтях, що публікувалися в місцевих мистецьких альманахах і періодичних виданнях, зокрема в альманасі «Саксагань»[48].

Важливу роль у висвітленні мистецтва Кривого Рогу відіграють локальні дослідники та краєзнавці, чиї праці допомагають зберігати пам'ять про митців минулого століття. Втім, ці дослідження переважно мають описовий характер і не створюють системної картини розвитку мистецького життя міста в контексті загальноукраїнських культурних процесів.

Першою ґрунтовною спробою дослідити мистецтво Криворіжжя є стаття «Художники Криворіжжя» у каталозі «20 років криворізької організації Національної спілки художників України» (2013 р.) написана В. Косміним та А. Степаненком[22]. У цих публікаціях автори вперше зробили спробу систематизувати інформацію про художнє життя Кривого Рогу, окресливши

основні етапи розвитку локальної мистецької школи, ключові події та досягнення регіональних митців.

Космін та Степаненко у своїй статті до каталогу висвітлюють творчість ключових представників криворізького мистецтва, таких як Іван Остапенко, Григорій Синиця, Борис Куновський, Григорій Шишко, Олександр Васякін, Віктор Бєлов, Іван Авраменко, Юрій Сич, Микола Рябоконь, Олександр Юрченко, Віктор Мішуровський та інші. Автори акцентують увагу на їхньому внеску у формування локальної художньої традиції, відзначаючи особливості творчості кожного з митців[22].

Зокрема, Григорій Синиця розробляв декоративні композиції, які вирізняються стилізацією та глибоким символізмом. Іван Авраменко, Віктор Бєлов та Григорій Шишко здобули визнання завдяки пейзажам, які органічно поєднують природні мотиви з індустріальною естетикою регіону. Олександр Васякін працював у галузі скульптури, створюючи монументальні твори, що втілюють дух часу та регіональну специфіку. У результаті дослідники окреслюють панораму криворізького мистецтва, наголошуючи на його багатогранності та значущості у контексті регіональної ідентичності та українського мистецького процесу [22].

Таким чином, стаття Косміна та Степаненка «Художники Криворіжжя» не лише знайомить із історією становлення криворізької школи мистецтва, а й надає розгорнуту характеристику її найвизначніших представників, висвітлюючи їх внесок у розвиток регіонального мистецтва. Творчі здобутки цих митців стали основою для подальшого розвитку художньої традиції Кривого Рогу, яка продовжує збагачуватися завдяки новим поколінням місцевих художників.

Ці праці стали важливим кроком до осмислення мистецького процесу в Кривому Розі, заклавши основу для подальших досліджень у цій сфері. Водночас вони лише частково висвітлюють багатогранність художнього життя регіону та залишають простір для подальших наукових розвідок і більш детального аналізу.

Вплив радянського періоду на формування мистецького середовища Кривого Рогу – тема, яка стала основною у дослідженнях Д. Лиса. У цей час Кривий Ріг активно розвивався як центр важкої промисловості, що знайшло своє відображення в тематиці творів місцевих художників. Роботи часто зображували індустріальні ландшафти, працівників, розвиток інфраструктури міста. У своїй праці «Художня слава Кривого Рогу. Промисловий пейзаж Криворіжжя у творчості Григорія Шишка» автор підкреслює, що для криворізького мистецтва того часу характерним було звернення до теми героїзації праці та індустріалізації, що є відображенням впливу соціалістичного реалізму, який панував у радянському мистецтві [29].

І. Удріс у своїй науковій статті «Питання мистецтвознавства» на сторінках журналу «Київська старовина» [3, с. 236] окреслила загальні особливості криворізького мистецького осередку, звернувши увагу на його унікальні стилістичні риси, тематичні напрямки та значення у формуванні локальної культурної ідентичності. Авторка дослідила специфічні риси, що вирізняють криворізьке мистецьке середовище серед інших регіонів. Також важливо зазначити, що окрім дослідження мистецтва Кривого Рогу загалом, мистецтвознавиця також приділяє увагу окремим представникам криворізького художнього кола. Наприклад, у своїй статті «Пензлем, словом і пером» [53, с. 56] вона детально розглядає творчий доробок криворізького художника Олександра Юрченка. Авторка акцентує увагу на унікальності його художнього стилю, відображенні місцевих краєвидів та культури. Олександр Юрченко — одна з визначних постатей у культурному просторі Кривого Рогу, а його роботи є важливим джерелом для вивчення регіональної ідентичності через мистецтво.

Важливе місце у вивченні мистецтва Кривого Рогу посідають також статті, опубліковані в альманасі «Саксагань»[49]. У виданні міститься ґрунтовний аналіз діяльності таких художників, як Володимир Томашевський та Ірина Красюк. Зокрема, статті розкривають їхній внесок у розвиток регіонального мистецтва та їхній вплив на формування художньої школи Кривого Рогу. Роботи Володимира Томашевського відзначаються виразною

композиційною побудовою та колоритом, вони відображають промисловий ландшафт міста, в той час як Ірина Красюк зосереджена на відображенні соціальних тем та особистих переживань крізь призму графічних технік. Їхній доробок є яскравим прикладом злиття мистецької традиції та індивідуальних підходів до творчості.

Мистецький фотоальбом, виданий з нагоди 30-річчя Криворізької міської організації Національної спілки художників України, є важливим документальним і дослідницьким джерелом, що відображає багатолітню історію мистецтва Кривого Рогу[60]. Видання вміщує в собі як візуальний, так і текстовий матеріал, який систематизує та аналізує розвиток художнього життя міста від його початків до сучасності. Одним із ключових розділів фотоальбому є стаття Івана Найденка, присвячена зародженню художнього осередку в Кривому Розі. Найденко досліджує, як у другій половині XX століття місто поступово ставало центром культурного життя, де мистецька спільнота формувалась навколо індустріальної тематики та місцевих краєвидів[16, с. 242]. Автор описує, як перші художники міста активно працювали над створенням образів, що вловлювали сутність індустріальної атмосфери Кривого Рогу. У статті Найденко також аналізує соціокультурний контекст і вплив промислового міста на стиль та тематику митців.

Стаття заслуженого художника України Леоніда Давиденка також включена у фотоальбом, висвітлює розвиток мистецтва Кривого Рогу у пізніші десятиліття, зокрема у 1990-х та 2000-х роках. Давиденко розглядає зміни, що відбулися у тематиці та стилі творів криворізьких художників під впливом нових політичних і соціальних умов незалежної України. У своїх роботах митці все частіше зверталися до зображення духовності, природи та національної ідентичності, хоча індустріальні мотиви залишалися важливим компонентом місцевої художньої школи. Давиденко також виділяє ключових художників цього періоду, чиї твори продовжують традиції криворізької школи, але з новими підходами та техніками, що відображають сучасні погляди та цінності[10. с. 4].

Ірина Зінов'єва доповнює загальну картину, досліджуючи розвиток криворізького мистецтва вже у XXI столітті. У своїй статті Зінов'єва аналізує як сучасні художники Кривого Рогу адаптують традиційні мотиви до нових тенденцій і як вони поєднують елементи реалізму, абстракціонізму та інших сучасних напрямків у своїй творчості. Критик відзначає важливу роль молодих художників, які привносять у місто нові ідеї та техніки. Окрім того, Зінов'єва акцентує увагу на тому, як криворізькі художники активно беруть участь у національних і міжнародних виставках, розширюючи свої горизонти, підвищуючи статус криворізького мистецтва. Мистецький фотоальбом є комплексним відображенням розвитку криворізької художньої спільноти, охоплюючи її історію, ключові особистості, еволюцію тематики та технік. Це видання, завдяки об'єднанню текстового і візуального матеріалу, не лише фіксує окремі етапи розвитку мистецтва Кривого Рогу, а й показує його динамічний зв'язок з національними та світовими мистецькими процесами [17, с 6].

У період незалежності дослідники відзначають зміну в художньому підході та тематиці творів митців Кривого Рогу. В умовах пострадянських трансформацій багато художників звернулися до дослідження національної ідентичності, культурної спадщини та сучасних соціальних проблем. Це призвело до появи більш індивідуальних та експериментальних стилів, що відобразилося на різноманітності образів і жанрів у живопису та інших видах мистецтва. Науковці наголошують на значенні локальних митців як носіїв культурної пам'яті, які відображають специфічні риси місцевого побуту та соціальних реалій, що в цілому сприяє збереженню національної ідентичності та зміцненню культурної спадщини.

Значна кількість сучасних досліджень присвячена вивченню творчого шляху окремих криворізьких художників та аналізу їхнього впливу на формування регіонального мистецького середовища. Наприклад, дослідження творчості таких митців, як-от: Володимир Шестак і Михайло Романишин, дає змогу простежити, як їхні твори відображають локальні проблеми й тенденції, а

також як вони інтегрують у свою творчість загальноукраїнські мистецькі впливи. Науковці вказують, що роботи таких художників сприяють розвитку мистецької ідентичності регіону, підкреслюючи його культурну самобутність[18].

Нині дослідження мистецького життя Кривого Рогу активно підтримуються місцевими культурними інституціями, музеями та галереями, що сприяє популяризації творчості криворізьких митців та надає доступ до джерел, які раніше були малодоступні для науковців. Вивчення архівних матеріалів, виставкових каталогів, фотографій та інших документів допомагає формувати більш повне уявлення про розвиток мистецтва в місті, що є важливим для збереження культурної спадщини регіону.

Отже, попри відсутність глобальних досліджень, присвячених мистецтву Кривого Рогу, наявні праці та окремі статті роблять вагомий внесок у вивчення художнього життя міста. Вони окреслюють ключових митців, аналізують особливості їхньої творчості та дозволяють оцінити роль Криворіжжя у формуванні загальноукраїнського мистецького контексту.

1.2. Методика і джерельна база дослідження

Дослідження базується на загальнонауковому принципі історизму, що забезпечує врахування еволюції художнього життя міста Кривого Рогу серед. XX – поч. XXI століття. Комплексний підхід дозволив поєднати різні наукові методи для вивчення мистецьких процесів і явищ у локальному контексті.

Для формування наукової проблематики, узагальнення отриманих даних та формулювання висновків використано теоретичні методи узагальнення, формалізації та абстрагування. У процесі аналізу літературних джерел і творчих напрямів митців застосовувалися компаративний, синхроністичний, історико-діахронний, проблемно-хронологічний та історико-культурний методи, що забезпечили вивчення мистецьких явищ у зв’язку з культурними процесами відповідної доби.

Базові мистецтвознавчі методи – іконографічний, , інтерпретаційний та дискурсивний – дали змогу здійснити художньо-образний і стильовий аналіз творів. Вони дозволили розкрити естетичні особливості робіт криворізьких художників, їхню колористику, композиційні рішення та іконографію.

Джерельна база дослідження включає оригінальні художні твори, що зберігаються у фондах музеїв і галерей Кривого Рогу, приватних колекціях, а також у родинних архівах митців. Усього було опрацьовано близько 70 художніх робіт, що охоплюють різні жанри та стилістичні напрями. Аналіз ключових творів інтегровано у текст дослідження, а найбільш значущі роботи подано в окремих додатках до роботи.

Візуальні матеріали для дослідження було отримано з альбомів і каталогів виставок. Водночас значна частина даних базується на матеріалах особистого архіву автора, що включає фотографії художніх і монументальних творів.

Теоретичне осмислення проведено з урахуванням праць локальних мистецтвознавців та краєзнавців. Зокрема, використано дослідження І. Удріс, І Найденко, І. Зінов'єв, присвячені розвитку образотворчого мистецтва Криворіжжя, а також роботи А. Степаненко, І. Косміна, Д. Лиса, та Л. Давиденко, які охарактеризували основні етапи становлення місцевого мистецького осередку. І хоча ця база не є достатньою, дані джерела створили міцну теоретичну основу для подальшого вивчення та дослідження художнього життя Кривого Рогу.

Висновок до 1 розділу

У першому розділі було здійснено огляд стану наукової вивченості теми мистецького життя Кривого Рогу, визначено методологічні підходи та основну джерельну базу дослідження. Аналіз фахових публікацій засвідчив, що, попри унікальність і значний потенціал криворізького мистецтва, воно залишається недостатньо вивченим у контексті сучасного наукового дискурсу. Наукові дослідження переважно зосереджуються на творчості окремих художників,

аналізі їхнього внеску у формування локального мистецького середовища, а також на відображенні індустріальної естетики регіону.

Огляд праць ключових дослідників, зокрема В. Косміни, А. Степаненка, І. Удріс та інших, показав важливість їхнього внеску у систематизацію знань про художнє життя Кривого Рогу. Також значущим джерелом є статті та публікації у мистецьких альманахах, каталогах виставок та фотоальбомах, які фіксують етапи розвитку криворізької художньої школи. Ці праці дозволяють сформувати уявлення про основні напрямки та жанри творчості місцевих митців, а також про роль Кривого Рогу у загальноукраїнському культурному процесі.

Методологія дослідження, яка базується на загальнонаукових принципах історизму та системності, забезпечує комплексний підхід до аналізу матеріалів. Використання як текстових, так і візуальних джерел дозволяє глибше осмислити особливості розвитку мистецького життя міста.

Таким чином, проведений аналіз свідчить про потребу у подальших дослідженнях, які б розкривали багатогранність мистецтва Криворіжжя в контексті локальних і загальнонаціональних культурних процесів. Вивчення цього феномена сприяє не лише збереженню регіональної культурної спадщини, а й інтеграції її у ширший мистецький дискурс України.

РОЗДІЛ 2.

Історія та становлення криворізького мистецького осередку.

2.1. Формування мистецького середовища в Кривому Розі: історія та впливи на розвиток художньої традиції

Формування криворізького осередку проходило в складних умовах історичного розвитку країни. Це включало вплив соціалізму, періоди «застою» і «перебудови», які завершилися становленням незалежної української держави. Водночас давався в знаки вплив авангардних течій. Представники місцевого мистецького руху зверталися до стилістики кубізму, експресіонізму та конструктивізму, які часто були виявом протесту або відображенням нової естетичної ідеології, яскравим прикладом є творчість Григорія Синиці, якого за часів радянської влади звинувачували у формалізмі. Попри певну обмеженість у доступі до міжнародних мистецьких практик, художники Криворіжжя намагалися інтегрувати елементи світових тенденцій, адаптуючи їх до місцевих умов і тематик. У боротьбі та пошуках компромісів з різними глобальними мистецькими школами, техніками і напрямами формувався мистецький осередок Криворіжжя[47].

Інтенсивні процеси в розвитку образотворчого мистецтва в Кривому Розі розпочався у 1920 році. У своїй статті до каталогу «20 років. Криворізька міська організація Національної спілки художників України» Степан Головатий та Олександр Степаненко зазначають п’ятьох художників як засновників місцевого художнього осередка: Олександра Охінченка, Івана Тенетка, Петра Васильєва, Соломона Зеліхмана та Василя Манька[22].

Олександр Севастьянович Охінченко народився у 1890 році в селі Ганнівка на Криворіжжі. У 1920-х роках разом з Іваном Тенетком закінчив Одеський художній інститут. Він був родичем Івана Остапенка. Разом з Петром Васильєвим та Іваном Тенетком Охінченко створив у Кривому Розі художню школу, де навчалися майбутні відомі криворізькі художники, такі як Тимофій

Власенко, Дмитро Алейніков, Олексій Лягін, Микола Руднєв, Іван Остапенко (його племінник) та Юрій Сич.

Згодом Олександр Севастьянович переїхав до Донбасу, де викладав креслення, малювання та філософію у школі МТС, на робітфаці та у художній школі Іловайська. На початку 1930-х років він став відомим художником у Радянському Союзі. Його роботи часто публікувалися в журналах та газетах, зокрема у журналі «Вогник», де друкували серії його портретів і картин. Відомою стала його картина «Дівчина біля вікна» 1936 року, яку також опублікували у «Вогнику». У цьому журналі збереглися й інші його роботи: «Портрет Івана Остапенка» (1932) та «Портрет племінниці» приблизно того ж періоду. У 1938 році, під час одного із занять, Охінченко висловив припущення про можливість нападу Німеччини на Радянський Союз, за що його невдовзі заарештували і засудили на десять років. Він був відправлений до сталінських таборів на Колимі, де, попри всі труднощі, продовжував писати, створюючи невеликі роботи. Деякі з них, присвячені Магадану кінця 1930-х років, збереглися донині. Наприкінці 1940-х років Охінченко повернувся до Кривого Рогу, де знову разом із Іваном Тенетком навчав молодих художників. Однак через підірване таборами здоров'я він важко хворів і у 1953 році помер. Олександр Севастьянович похований на одному з міських цвинтарів Кривого Рогу[22].

Іван Михайлович Тенетко, народжений на Криворіжжі у 1891 році, був відомим художником та педагогом. На початку 1920-х разом з Олександром Охінченком завершив навчання в Одеському художньому інституті. Він став одним із засновників художньої школи в Кривому Розі разом з Іваном Тенетком і Петром Васильєвим. Багато років Тенетко викладав малювання та креслення в середній школі №8 у Кривому Розі, де також вів гурток любителів образотворчого мистецтва, в якому брав участь Юрій Сич. Його учнями стали відомі люди, такі як двічі Герой Радянського Союзу Василь Михлик, народний артист СРСР Євген Весник, адмірал Анатолій Мирошниченко та інші. Після виходу на пенсію у 1951 році Тенетко працював у художній майстерні міського

промкомбінату Дніпропетровського художнього фонду в Кривому Розі, допомагаючи своєму учневі Івану Остапенку. На той час на базі артілі «Укоопхудожник» сформувалося товариство криворізьких художників, яке очолювали відомі митці міста: Іван Остапенко, Іван Тенетко та Микола Руднєв. Майстерня цього товариства, розташована на вулиці Харитонова, стала центром художньої та виробничої діяльності у Кривому Розі[22].

Василь Якович Манько, що народився у 1900 році, вступив до Одеського художнього інституту, який успішно завершив у 1929 році. Манько підтримував дружні стосунки з криворізькими митцями Соломоном Зеліхманом, Іваном Тенетком, Петром Васильєвим і Олександром Охінченком.

На початку 1930-х років він створив художню студію для дітей та молоді в бараках на Соцгороді. В студії панувала сувора дисципліна: заняття проходили за затвердженим розкладом, і всі відвідування ретельно відслідковувались. Манько вимагав від своїх учнів регулярного відвідування. У студії постійно навчалися не менше двадцяти осіб. Серед його учнів були майбутні відомі художники, такі як Іван Авраменко, Іван Красножон, Дмитро Кондуфор, Іван Пігарєв і Григорій Шишко. Василь Якович часто вивозив учнів на натурні замальовки на будівництво доменних печей і бесемерівського цеху. Ця практика не лише розвивала навички художників, а й мала глибокий вплив на їхній подальший творчий шлях, визначаючи тематику та стилістичні особливості їхніх робіт. Зображення індустріальних пейзажів, виробничих процесів і робітничого побуту стали важливим напрямом у мистецтві Криворіжжя, відображаючи специфіку регіону та формуючи його унікальну мистецьку ідентичність[47].

В період соціалістичного будівництва велика увага приділялася художньому оформленню житлових масивів, головних вулиць, проспектів, парків та скверів. За дорученням Якова Весника розроблялися ескізи, які затверджувалися ним, а потім під керівництвом Манька здійснювалося художнє оформлення. Металургійний завод щедро фінансував ці проєкти: проспект Металургів від трамвайного кільця (на місці нинішнього будинку №27 на

вулиці Косиора) до прохідної заводу був святково оформлений. Від прохідної до будівлі заводоуправління стояли стенди з портретами передовиків будівництва та виробництва заводу. Алеї парку імені Богдана Хмельницького також набули святкового вигляду завдяки роботі Манька. На місці сучасного Палацу культури і техніки металургів стояла парашутна вежа, яку Василь Якович зі своїми учнями яскраво прикрасили[47].

Під час німецької окупації художнє життя міста Кривого Рогу майже повністю припинилося. Через складні умови, репресії та заборону на організацію культурних заходів митці опинилися в надзвичайно обмеженому середовищі для творчого самовираження. Відсутність доступу до матеріалів, виставкових просторів і можливостей для публічної презентпції своїх робіт призвела до того, що мистецька діяльність відійшла у тінь.

Однак, навіть у таких умовах діяли підпільні організації, що підтримували мистецтво як форму спротиву та культурної ідентичності. Однією з таких організацій було об’єднання, створене після окупації Кривого Рогу німецько-фашистськими загарбниками, керівником якого став учитель української мови школи №106 Юрій Маркович Козаченко. До цієї групи входили також Василь Манько, актор криворізького театру Сергій Поляков, Віктор Козиненко та Филипп. Петренко. Група намагалась підтримувати художнє життя міста, створювала листівки, збирала зброю, записувала зведення «Совинформбюро». Після викриття організації німецькими службами всі учасники були заарештовані, піддані тортурам і розстріляні. Зокрема, Василя Манька стратили 19 червня 1943 року[2].

Після закінчення Другої світової війни, наприкінці 1940-х та у 1950-х роках, у Кривому Розі, як і в багатьох інших містах України, розпочався інтенсивний процес відновлення зруйнованої інфраструктури. Це було пов’язано з масштабною відбудовою промислових об'єктів, житлових будинків та суспільних споруд, що відповідали потребам швидко зростаючого населення та активного розвитку індустріального центру.

Одним із напрямків мистецького розвитку міста в цей період стало монументально-декоративне мистецтво, яке активно інтегрувалося в процес будівництва та реконструкції. Монументальний живопис набув широкого застосування в оздобленні фасадів і внутрішніх інтер'єрів громадських будівель, таких як навчальні заклади, будинки культури, лікарні, а також промислові підприємства. Художники Кривого Рогу створювали монументальні розписи, мозаїчні панно та рельєфні композиції, що мали не лише декоративну, а й виховну та ідеологічну функцію, відображаючи героїчне минуле, трудові досягнення та оптимістичне майбутнє країни[11].

Особливою прикметою монументально-декоративного мистецтва Кривого Рогу стало використання у зображеннях мотивів, пов'язаних із гірничо-металургійною промисловістю, що визначало економічний профіль міста. Художники зображували шахтарів, металургів, образи праці, технологічні процеси та природу рідного краю, що символізувало відданість місцевих жителів своїй справі та підкреслювало роль Кривого Рогу як важливого індустріального центру. На той час провідними митцями міста були: Олександр Васякін, Григорій Шишко, Віктор Бєлов, Петро Ситнік, Дмитро Грибок, Віктор Корольчук, Євгений Декана, Світлана Дубцова, Генадій Добцов, Георгій Хриенко, Іван Авраменко[36].

Формування мистецького осередку в Кривому Розі було б неможливим без створення власних навчальних та культурних інституцій, які стали фундаментом для розвитку місцевої художньої спільноти. Саме поява таких закладів забезпечила місту можливість не лише виховувати нові покоління митців, але й розвивати свою унікальну мистецьку традицію. У 1951 році було відкрито першу художню школу (нині художня школа №1 імені О. Васякіна), яка стала стартовою платформою для молодих талантів.[12]

1979 рік на Криворіжжі ознаменувався тим, що серед традиційних факультетів Криворізького державного педагогічного інституту, зусиллями та турботами Володимира Непомнящого, Івана Гаврилова (в ті роки головного

архітектора міста), Степана Головатого, Володимира Авраменка було відкрито художньо-графічний факультет (сьогодні факультет мистецтв).

Цей крок заклав міцний фундамент для підготовки місцевих фахівців і створення власної мистецької традиції. Іван Гаврилов і Володимир Непомнящий глибоко усвідомлювали значення художньо-графічного факультету для міста та його культурного зростання. Це відображено в їхніх розмовах, занотованих у документальній повісті Станіслава Левенця *«Лицар її величності»*, присвяченій заслуженому архітектору України, академіку Академії будівництва України, члену-кореспонденту Української академії архітектури Гаврилову Івану Миколайовичу:

«*Якось, ідучи з роботи, Іван Миколайович зустрів давнього приятеля з Чебоксар, а нині доцента Криворізького педагогічного інституту Володимира Непомнящого. Літнє надвечір'я повело їх до берега Саксагані. У затінку плакучої верби присіли на лавці й повели розмову. Пригадали, звісно, Чебоксари, де кожний з них що зробив для волзького міста: один в галузі архітектури, другий – у вихованні молодих художників та вчителів.*

– Ось давай поміркуємо, Володимире Максимовичу, - мовив Гаврилов, - що дав для Чувашії художньо-графічний факультет. Ви виховали сотні фахівців. Художник вміє краще за неосвічену людину бачити навколишній світ і реалізувати свій задум, хоча відомо, що знаменитий «трикутник». Око, кисть, руки і відповідний центр в голові закладають ці можливості в кожній дитині з малих літ. В тім річ? Можливості однакові, а реалізація… Грають роль, ясна річ, успадковані здібності, та якби тільки вони, давно сформувались би, ну скажімо, каста художників. Тільки й всього. На щастя, існує така інституція, як виховання. Людина можна навчити сприймати світ неординарно, розвинувши оті можливості, закладені в «трикутнику» Один щось знайшов, побачив, те що не зуміли побачити інші, а той під цим кутом зору помітив ще якусь новинку – ширшає світогляд естафета від минулого в майбутнє за законом геометричної прогресії. – Правильно міркуєш, Іване Миколайовичу, - згодився Непомнящий. – Я теж про це не раз думав. Аналізував при нагоді

працю своїх учнів. І помітив? У школах містах, на заводах. скрізь, де вони починали своє «доросле» життя, згодом зростала загальна культура колективів, дизайн шкільного і заводського середовища, книговидавництва, реклами благоустрою. Серцем радів...» [32, с. 124]:

Цей уривок ілюструє, як засновники факультету усвідомлювали його культурну місію. Вони бачили художню освіту як засіб підвищення загальної культури в місті, відзначаючи, що випускники факультету збагачують естетичний рівень різних аспектів міського життя.

Живописець В. Непомнящий, так само як і графік Головатий, закінчив Харківський художній інститут. Архітектор І. Гаврилов, як і графік В. Авраменко, випускник Ленінградського інституту живопису, скульптури та архітектури імені І. Рєпіна. Завданням новоствореного факультету була професійна підготовка художників-педагогів вищої кваліфікації. З часом факультет розширив перелік спеціалізацій.

Багато років на факультеті працювали доценти В. Непомнящий, В. Авраменко, С. Головатий А. Крицький, А. Красовськии, І. Сагуйченко, В. Смірнов, В. Іванченко, П. Стасевич О. Рогальова; засл.худ України Л. Давиденко, викладачі О. Швидкой, О. Дорогой, Р Піскунова М. Розумний, В. Шкода, В.Непийвода, Ю. Махорт, О. Повх, Е.Шачкова, В. Горяєв, М. Сорокін С.Юрченко, О. Красовська, Т. Стефанюк, Н. Удріс О. Удовенко, А. Мастіпанова та інші. Ці віддані своїй справі фахівці відчутно вплинули на формування нового колективу митців[55].

Художньо-графічний факультет відіграє визначну роль у формуванні мистецького середовища Кривого Рогу. Його освітня й наукова діяльність сприяє збереженню, розвитку та популяризації локальної художньої спадщини, а також інтеграції міста в загальноукраїнський і міжнародний мистецький контекст. На факультеті функціонують 45 кабінетів, створених зусиллями викладачів, лаборантів та студентів, що спеціалізуються на різних напрямах мистецької освіти: історії мистецтва, комп'ютерних технологіях, нарисній геометрії, методиці викладання образотворчого мистецтва, декоративно-

прикладному мистецтві, ландшафтному дизайні, композиції, рисунку, живопису, художньому розпису, графіці, скульптурі, пластичній анатомії, технології живописних матеріалів тощо. Таке різноманіття напрямів сприяє комплексному підходу до мистецької освіти й підготовки фахівців[55].

Значним внеском факультету у культурне життя міста є створення художнього музею на його базі, експозиції якого представляють сучасних місцевих митців такі як: Олександр Юрченко, Віктор Мішуровський, Ірина Красюк, Анатолій Труфкін, Олег Щербак, Головатий Степан, Іван Авраменко, Володимир Авраменко та багато інших. Також функціонує виставкова зала, яка є важливою платформою для проведення численних мистецьких заходів, зокрема виставок студентів та викладачів, що сприяє розвитку місцевого художнього життя.

Наукова діяльність викладачів спрямована на вивчення, адаптацію та поширення передового досвіду у викладанні образотворчого мистецтва, графіки та дизайну, що робить факультет провідним осередком мистецької освіти в регіоні. Факультет неодноразово організовував і приймав на своїй базі Всеукраїнські наукові конференції та студентські олімпіади, де студенти досягли значних успіхів, ставши призерами та переможцями національних творчих конкурсів з образотворчого та декоративного мистецтва й дизайну[55].

Випускники факультету продовжують справу своїх наставників, працюючи в галузі мистецької освіти та представляючи факультет як в Україні, так і за її межами. Серед них—дизайнери, художники-конструктори, вчителі образотворчого мистецтва, котрі активно розвивають криворізьку художню традицію та сприяють її популяризації.

Зокрема, випускниця А. Чуднівець значно сприяла міжнародному визнанню петриківського розпису, що у 2013 році було включено ЮНЕСКО до списку культурної спадщини людства. Низка випускників є членами НСХУ: Мішуровський Віктор, Ірина Красюк, Анатолій Труфкін, Степан Головатий, Тимур Федоров, Олександр Юрченко, Ксенія Мігеря, Руслан Пильнік, Дмитро Пляко. Віктор Горяєв, Ірина Бойко та інші[55].

Досліджуючи художнє мистецтво Криворіжжя, неможливо обійти увагою роль Художньо-графічного факультету у формуванні освітніх традицій викладання образотворчого мистецтва. Вплив цієї інституції виходить далеко за межі самої установи, підтримуючи загальний ритм мистецької освіти в місті. Розглянемо детально становлення освітніх традицій на «Худ-Графі».

По-перше, засновники та перші викладачі факультету були носіями різних мистецьких впливів від провідних освітніх шкіл СРСР, таких як Одеська, Харківська та Ленінградська. Такий синтез створив унікальне навчальне середовище, що значно вплинуло на студентів, які водночас переймали традиції кількох художніх шкіл[33].

По-друге, сам факультет позиціонувався, насамперед, як педагогічний заклад, і лише потім як мистецький, що також мало значний вплив на формування освітнього процесу. Завдання для студентів часто відрізнялися від академічних програм спеціалізованих мистецьких інститутів, що вимагало спеціалізованого підходу, творчої адаптації і пошуку нових рішень через обмеженість академічних годин і обсягів програм.

По-третє, випускники, які залишалися викладати на факультеті, також сприяли розвитку освітніх традицій, передаючи знання наступним поколінням. Вони стали першими, хто отримав художню освіту безпосередньо у мистецькому осередку Кривого Рогу. Серед таких викладачів варто відзначити Олега Щербакова (1963–2020). Його унікальна манера письма та застосування яскравих, чистих кольорів стали важливим джерелом натхнення для студентів, формуючи особливий підхід до кольорових рішень і стилю у їх творчості.

Сучасний розвиток мистецької сфери на Криворіжжі тісно пов'язаний з діяльністю Криворізької міської організації Національної спілки художників України, яка виокремилася в 1993 році як самостійна творча одиниця від Дніпропетровської організації спілки художників України. Після проголошення незалежності України особливу актуальність здобули питання національної самоідентифікації та творчого самовираження, до яких долучилися криворізькі митці. КОНСХУ активно організовує виставки, творчі зустрічі та інші

мистецькі заходи, сприяючи розвитку місцевого мистецтва та популяризації національних цінностей у сучасних умовах[61].

Протягом усього свого існування КОНСХУ активно проводить виставки, творчі зустрічі та художні акції, що охоплюють усе місто. Щорічно виставкова зала заповнюється різноманітними творами – від звітних експозицій членів спілки до персональних виставок та робіт творчих груп. На сьогодні КОНСХУ очолює заслужений художник України Леонід Давиденко, під керівництвом якого організація продовжує зберігати та розвивати національні мистецькі традиції. Його роботи є яскравим прикладом поваги до традицій та любові до рідного краю[10].

Таким чином, говорячи про все вище сказане можна зазначити, що мистецькі здобутки Кривого Рогу є невід'ємною складовою українського національного мистецтва, що відображає характерні риси регіону — тематичне наповнення, особливості менталітету, побут, історичне підґрунтя, народні звичаї, моральні цінності, природне середовище та професійні заняття населення. Сучасний Криворізький регіон як центр видобутку корисних копалин сформувався лише в XIX столітті разом із розвитком промисловості, що суттєво вплинуло на соціальний склад населення, його традиції, міжособистісні відносини та світогляд. Суворі умови праці та життя, зокрема серед представників таких професій, як шахтарі та металурги, сприяли формуванню специфічного характеру місцевих мешканців, які часто ризикували власним життям заради професійної діяльності[25].

Отже, мистецтво Криворіжжя акумулює різноманітні життєві враження, відтворюючи реалії навколишнього середовища, яке і досі служить джерелом тем і сюжетів для митців регіону. Усі ці фактори забезпечують тематичне та стилістичне розмаїття криворізького мистецтва, де зміст і форма перебувають у гармонійному поєднанні, сприяючи розвитку унікальної мистецької традиції цього краю.

2.2. Основні напрями та представники криворізького осередку

Досліджуючи провідні напрямки та жанри образотворчого мистецтва, притаманні локальним художникам Криворіжжя, можна виділити кілька загальних характеристик, які є визначальними для регіонального мистецького осередку.

Ключове місце в художній практиці місцевих митців посідає пейзажний живопис. Цю думку підтверджує мистецтвознавиця Ірина Удріс у своїй статті до каталогу робіт «Кривий Ріг — залізне серце України». Вона зазначає: «*Образотворче товариство Кривого Рогу єднає творців різних видів і жанрів візуальних мистецтв, різних вікових категорій. Переважна більшість мають поважний практичний досвід, сформований індивідуальний стиль, віддаючи перевагу тим чи іншим темам і сюжетам, певним творчим рішенням, улюбленим технікам. Разом з тим можна стверджувати, що одним з найбільш успішних жанрів у живописі, графіці представників художнього осередку виступає пейзаж, а серед найбільш популярних мотивів — краєвиди Криворіжжя»*[61, с. 3]. Така тенденція обумовлена кількома факторами. Перш за все, унікальність самого міста, з його індустріальними краєвидами і природними ресурсами, значною мірою впливає на вибір тематики серед художників. Іван Авраменко, згадуючи Кривий Ріг у своїй книзі "Зі спогадів," підкреслював його особливість: *"Кривий Ріг був унікальний; подібного міста я більше не бачив. Кожна картина тут — це не просто пейзаж, а ціла історія, яка заслуговує бути написаною. Це місто немов створене для живопису, кожен куточок наділений своєю неповторною атмосферою."*[2, с. 22]

Другим фактором, що сприяє популярності пейзажу, є особливості освітнього процесу на факультеті художньо-графічного відділення (Худ-Граф). Багато провідних викладачів факультету, таких як Віктор Мішуровський, Олександр Юрченко, Олег Щербаков, Анатолій Рудий, Анатолій Труфкін також є пейзажистами. Цей вплив не міг не відобразитися на студентському середовищі, яке під їх керівництвом наслідувало і розвивало традиції пейзажного живопису.

До загальної стилістичної особливості криворізького осередку можна віднести унікальні колористичні поєднання, що не властиві іншим художнім школам України. Часто використовується широкий спектр фіолетових, червоних і рудих відтінків, що контрастують із зеленими та синіми кольорами. Ці сміливі поєднання присутні не тільки в пейзажах, а й у багатьох інших жанрах. Можна припустити, що вони виникли під впливом оточуючого середовища: художники, постійно працюючи на пленері, підсвідомо передавали відтінки, які бачили в природі. Водночас, не можна з певністю стверджувати, що це єдиний чинник формування колористичних рішень, адже впливали й інші фактори, зокрема умови навчання та особливості розвитку самого мистецького осередку.

У регіональному осередку активно розвивається декоративне мистецтво, яке також відображає основні риси місцевої художньої традиції. Серед характерних особливостей — унікальна стилізація індустріальних об’єктів, як, наприклад, у роботі «Ритми Криворіжжя» (2023 р). (Іл 1.) авторства Яни Скляр. Тут помітна і цікава взаємодія кольорів, що відображає сміливість місцевих художників у виборі колірних рішень[57].

Виявивши загальні характеристики криворізького мистецького осередку, доцільно детальніше проаналізувати види та жанри, які користуються найбільшою популярністю серед місцевих митців. Окрім цього, важливим аспектом є висвітлення діяльності провідних художників міста та їхнього внеску в розвиток культурного середовища Кривого Рогу.

Як вже зазначалося, найбільшою популярністю серед криворізьких митців користується пейзаж. Серед художників, які активно працюють у цьому жанрі, можна виділити кілька ключових представників різних напрямків.

Індустріальний пейзаж, що характерно відображає краєвиди Криворіжжя, найбільш яскраво представлений у творчості Григорія Шишка, Івана Авраменка та Віктора Бєлова. Їхні роботи є не лише свідченням буденного життя одного з промислових центрів великої країни, але й відображають цілу епоху. Художники намагалися передати ритм часу, велич виробничого потенціалу

регіону. У період, коли творили ці майстри, Кривий Ріг активно розвивався: будувалися нові заводи, закладали шахти, активно видобувалася руда, зводились нові житлові райони. Ці зміни не могли не знайти відображення в їхніх полотнах. Яскравим прикладом є робота Івана Авраменка (1923-2008) «Криворіжжя» 1985 р.(Іл. 2.), яка влучно відтворює дух тієї епохи[1]. На цьому полотні зображено місто в його могутності: новітні мікрорайони переплітаються з індустріальними ландшафтами — шахтами та кар'єрами, створюючи унікальну картину міста, що постійно перебуває в русі[21, с. 84].

Аналізуючи творчість вище зазначених художників, варто відзначити як спільні риси, так і індивідуальні відмінності у їхньому підході до відображення промислового пейзажу. Хоча усіх їх об’єднувала любов до індустріального краєвиду, кожен митець знаходив власний спосіб передачі цієї теми у своїх роботах.

Наприклад, пейзажі Івана Авраменка, присвячені Кривому Рогу, вирізняються панорамністю, витягнутим форматом і яскраво вираженим авторським стилем. Художник передавав масштабність індустріальних видів та свободу степу, застосовуючи середній або низький горизонт, що підкреслювало величність неба та сонця. У роботах, таких як «Куточок Кривого Рогу» (1995 р.) (Іл. 3.)та «Весна в Кривбасі» (1991 р.) (Іл. 4.), декоративність кольору створює святкову атмосферу та наповнює полотна світлом. Поєднуючи живу природу з техногенним середовищем, Авраменко акцентував гармонію між людиною та довкіллям, зображуючи польові квіти, дерева й річки на тлі штучних краєвидів[2].

Григорій Шишко (1923-1994) у своїх роботах зосереджувався на унікальній красі криворізької землі, насиченої рудою, і представляв її як щедру природу степового регіону. Його полотна, зокрема «Полудень спекотного дня» (1970 р.) (Іл. 5.), « Ще один спекотний день» (1974) (Іл. 6.), «Дорога на шахту Родіна» (1985 р) (Іл. 7), відзначаються характерним колоритом. Митець у своїй палітрі використовував насичені фіолетові, червоні, жовті відтінки, що разом із блакитним небом та зеленню створюють ефект органічної цілісності

природного та техногенного середовища[37; с. 4]. Він часто звертався до теми шахт і кар'єрів, розкриваючи їхню естетику через гру світла та тіні. Відображаючи багатства криворізької землі, художник підкреслював її зв'язок із людською працею, що створювало відчуття гармонії між людиною, природою і промисловістю[29].

Віктор Бєлов (1931-2004), у свою чергу, підходив до теми промислових пейзажів із філософських позицій, прагнучі показати місце людини у природі. У його роботах промислові споруди часто зображено крізь призму природних елементів. Наприклад, у композиції «Весна в Кривбасі» (1990 р.) (Іл. 8.) на передньому плані художник зобразив квітучі дерева й молоду зелень, а на дальньому плані — індустріальний краєвид, що створює синтез природного та техногенного[23]. У роботах Бєлова, таких як «9 домена будується» (1981р.) (Іл.9.)та «Дзержинка»(1981р.) (Іл. 10.), відображено органічну єдність природи, людської праці та індустріального середовища. Експресивний мазок, характерний для його стилю, надає динамізму навіть статичним композиціям. Присутність людей у його полотнах є ненав'язливою, однак додає їм душевності та символізму. Сцени трудового життя передають атмосферу буденності, насиченої радістю праці та гармонією з навколишнім середовищем[35].

Таким чином, кожен із митців, зберігаючи загальну любов до промислового пейзажу, створював унікальні художні інтерпретації цієї теми, відображаючи особистий підхід до її трактування.

Окрім промислового пейзажу в творчому середовищі криворізьких митців має місце ліричний пейзаж. Такі художник як Олександр Юрченко, Віктор Мішуровский, Анатолій Труфкін зверталися до цієї теми. Їхні роботи відзначаються ліризмом і символізмом, де пейзаж стає інструментом для відображення людських емоцій та переживань. У цих творах природа постає своєрідним дзеркалом людської душі, передаючи широкий спектр почуттів і настроїв[20].

Полотна наповнені чистотою та живими емоціями. Зображення в них виходять за межі простого відтворення місцевостей, перетворюючись на цілі історії. Ліричні пейзажі можуть ілюструвати мальовничі куточки міста, що стали місцем зародження романтичних стосунків не одного покоління, або степові простори, які приховують багатий героїчний спадок краю. У творах також знаходять відображення живописні алеї міста, передані через декоративність, яка символізує його ритм і динаміку[46].

У своїй творчості митці акцентують увагу не на суворості індустріального середовища, а на внутрішньому стані та емоційному сприйнятті світу. Їхні пейзажі демонструють, що за сталевим образом Кривого Рогу приховується самобутня краса міста. Таким чином, ліричний пейзаж стає засобом розкриття глибокої естетичної й емоційної цінності природи та урбаністичних ландшафтів у творчості криворізьких художників[4].

Поєднання ліризму та символізму спостерігається в роботах Віктора Мішуровського, його полотна мають особливий перлино-срібний колорит, кольори набувають ніжно-пастельних відтінків, художник уникає агресивних поєднань, що наприклад характерно для творчості Шишка. Його зображення на полотні – це не просто візуальне відтворення реальності, а цілісні історії, у які майстер запрошує глядача стати співучасником.

Пейзажі, представлені у роботах, вражають своєю величністю і багатогранністю, а сама природа постає живою, натхненною та неповторною. Автор ніби звертається до спостерігача через свої твори, закликаючи зупинитися, замислитися та насолодитися красою навколишнього світу. Картини, як-от «Сніг і сонце» (2017 р.) (Іл. 11.), «Осінній день» (2019 р.) (Іл. 12.), «Осіння симфонія» (2021 р.) (Іл. 13.), демонструють, як звичайні місця, добре відомі жителям міста, завдяки художньому баченню та майстерності перетворюються на джерело глибокого естетичного переживання. Мішуровський відкриває їхню приховану красу, пропускаючи зображене крізь призму свого унікального світосприйняття.

Окрім відображення природної гармонії, художник у своїй творчості порушує й екологічну тематику. У власній статті «Вплив пейзажного живопису на формування екологічної культури людини» він зазначає, що екологічна криза природи безпосереднім чином впливає на духовність людини, так само, як і на мистецьку творчість [34, с 5.]. Ця думка підкреслює складний взаємозв'язок між деградацією довкілля, внутрішнім світом людини та мистецькою творчістю. Погіршення стану природи, зникнення її гармонії та краси прямо впливають на емоційний стан людини, формуючи її ціннісні орієнтири та світогляд. Цей вплив відображається в мистецтві, адже художники, як дзеркало епохи, втрачають натхнення або змінюють свої підходи до відображення прекрасного. Таким чином, екологічні проблеми не лише змінюють культурну парадигму, а й впливають на естетичну досконаліть художніх творів.

Особливо варто відзначити любов митця до карпатських краєвидів, зокрема до околиць міста Яремче, яке він відвідує щороку. Серія його робіт, присвячена Карпатам, відображає як могутність, так і ліричність цих гір. Колористика полотен вирізняється м'якими пастельними тонами, що передають спокій і велич природи. Прикладами є такі роботи, як «Ранок» (2023 р.) (Іл 14.), «Гора Говерла» (2023 р.) (Іл. 15.), «Полонина» (2023 р.) (Іл. 16.). Автор унікально інтерпретує гірські пейзажі, поєднуючи реалістичність і поетичність, що робить його творчість виразною не лише на тлі локального художнього середовища, але й у порівнянні із західними митцями України[5].

Творчість Віктора Мішуровського є визначним внеском у мистецький спадок Криворіжжя. Його унікальне авторське бачення, витончена колористика та ліричні мотиви утвердили художника як одного з найпомітніших митців у локальному художньому середовищі. Водночас доцільно детальніше проаналізувати творчість іншого видатного майстра пейзажного жанру – Олександра Юрченка. Творчість цих двох митців багато в чому перегукується: це і захоплення пейзажним живописом, і схожі мотиви, зокрема любов до Карпат, але водночас Юрченко має абсолютно індивідуальний художній стиль.

Його полотна вирізняються експресивною манерою виконання, насиченим і яскравим колоритом, що надає роботам динаміки й емоційної напруги. Як зауважує Ірина Удріс у своїй статті «Пензлем, словом і пером» (альманах «Саксагань»), картини Юрченка характеризуються декоративністю, експресією, живістю, а також ліризмом і символізмом[53; с. 64]. Значний вплив на його творчість мали пленери в західних регіонах України. Природа гір, спілкування з місцевим мистецьким середовищем і ознайомлення з його підходами до живопису залишили незабутній відбиток на творчому шляху митця.

Юрченко черпає натхнення в різноманітних джерелах – у старовинних куточках Кривого Рогу, природних ландшафтах Карпат і Криму, а також у краєвидах Холодного Яру. Його полотна майстерно відтворюють унікальні аспекти обраних сюжетів, передаючи авторські враження та художнє світобачення. Зокрема, такі роботи, як «Місток» (2004 р.) (Іл.17.), демонструють вплив імпресіонізму на творчість митця. У цій картині через багатство колориту, автор передає затишок літнього дня, дрібні мазки, що створюють ефект мерехтіння барв, надають композиції динамічності та святковості[62].

Особливу увагу художник приділяє зображенню краєвидів Полісся, що знаходить відображення у таких роботах, як «Ранок на Світязі» (2007 р) (Іл.18.), «Вечір на Світязі» (2007 р.) (Іл. 19.), «Світязь. Затока» (2007 р,) (Іл. 20.). Ці пейзажі наповнені ліризмом, який досягається завдяки гармонійному поєднанню природних форм, простору і світлових ефектів. Широкі горизонти, гладь водної поверхні та збалансована композиція створюють відчуття спокою та замилування красою природи. Особливу увагу художник приділяє відображенню освітлення різних періодів доби, що дозволяє передати зміни настрою й емоцій у кожному конкретному пейзажі[7].

Таким чином, творчість Олександра Юрченка є втіленням поєднання ліризму, експресії та символізму. Його полотна не тільки розкривають багатство й унікальність краєвидів, але й відображають глибокі емоційні

переживання художника, що дозволяє розглядати його творчість як значний вклад у розвиток пейзажного жанру криворізького мистецтва.

Якщо творчість Віктора Мішуровського та Олександра Юрченка зосереджена переважно на природних мотивах, то Анатолій Трюфкін звертається до зображення міського пейзажу, надаючи йому романтичного звучання. Його роботи вирізняються яскравим, оптимістичним колоритом і теплом, що наповнюють глядача відчуттям гармонії. Уникаючи похмурих і темних тонів, художник створює твори, які випромінюють світло та відображають романтичну естетику міського ландшафту. Одним із ключових завдань художника є передача атмосфери затишку. Через свої твори митець прагне донести відчуття миру, спокою та задоволення від повсякденного буття. Його роботи створюють своєрідний емоційний відгук, допомагаючи глядачам побачити красу міського пейзажу, яку часто не помічають у швидкому ритмі сучасності.

Характерною рисою творчості Трюфкіна є поєднання декоративності й реалістичного підходу. Ця комбінація додає його роботам певної театральності, унікальності та виразності. Зображення автором людей у міському середовищі часто має романтичний відтінок – вони здаються героями уявного фільму, що крокують вуличками назустріч своїм пригодам. Міські сцени в його виконанні набувають ідеалізованого вигляду, де кожен елемент підкреслює привабливість і чарівність урбаністичного життя[28].

Прикладом, що ілюструє творчий підхід Трюфкіна, є такі роботи, як «Настрій. Пейзаж» (2005 р.) (Іл. 21.) та «Душа міста» (2012 р.) (Іл. 22.). У цих полотнах художник приділяє особливу увагу відтворенню гри світла і тіні, яка надає композиціям відчуття глибини та загадковості. Водночас використання теплих, насичених кольорів сприяє формуванню відчуття гармонії та спокою. В його творчості можна помітити вплив імпресіонізму, зокрема у передачі атмосфери та загального настрою за допомогою кольору і фактури мазка.

Таким чином, творчість Анатолія Трюфкіна є яскравим прикладом романтизації міського пейзажу. Його роботи не тільки зображують

урбаністичні мотиви, але й відображають тонке бачення краси й гармонії міського життя, пропонуючи глядачам зупинитися на мить і насолодитися атмосферою, що надихає.

Серед криворізьких митців, які приділяють значну увагу пейзажному жанру, слід відзначити творчість Миколи Рябоконя. Його роботи вирізняються достеменною точністю, адже головним мотивом художника є історизм. Митець прагне детально відтворити певну місцевість або архітектурну споруду, надаючи своїм полотнам не лише художню, але й документальну цінність. Чимало його творів експонується в Криворізькому краєзнавчому музеї, оскільки вони відображають історичну спадщину міста. Серія робіт «Криворізькі дворики» є яскравим прикладом цього підходу, адже на цих полотнах зображено старовинні куточки міста, багато з яких були втрачені через урбаністичні зміни. Визначними прикладами його творчості є роботи «Кривий Ріг – моє місто» (2017 р.) (Іл. 23), «Кривий Ріг сто років тому» (Іл. 24), де автор фіксує найважливіші пам’ятки архітектури та культури Кривого Рогу, залишаючи для наступних поколінь унікальні візуальні свідчення минулого[45].

Серед молодих митців Кривого Рогу особливої уваги заслуговує Тимур Федоров, роботи якого вирізняються динамічністю та яскравим колоритом. Художник зосереджує увагу на швидкоплинності часу, передаючи в своїх творах миттєві враження та рух. Його стиль характеризується експресивним мазком і насиченою палітрою, що створює відчуття безперервного перебігу подій. Передаючи миттєвість часу, створюючи відчуття, ніби зображене ось-ось зміниться.

Картини, такі як «Човникова станція» (2023 р.) (Іл. 25.) та «Завод»(2021р.) (Іл. 26.), демонструють прагнення митця зафіксувати конкретний момент, зробивши його виразним і змістовним. Федоров використовує художні засоби для створення образів, які підкреслюють невловимість часу і водночас зберігають його унікальність.

Отже, жанр пейзажу є одним із провідних у криворізькому мистецькому середовищі. Художники, захоплюючись як природними, так і антропогенними

ландшафтами, шукають різноманітні підходи до їх зображення, прагнучи через свої роботи передати глибокі ідеї, філософію краси та гармонії. У своїх творах вони відображають унікальні образи, розкриваючи багатогранність взаємодії людини й довкілля.

Крім пейзажного жанру, який став однією з домінант у творчості криворізьких митців, значну роль відігравали й інші напрями образотворчого мистецтва, що формували багатогранність мистецького осередку міста. Натюрморт у творчості тамтешніх художників посідав важливе місце, адже цей напрям давав змогу поєднувати споглядання природи та побуту з творчими експериментами у кольорі та формі.

Дмитро Грибок (1931 – 2012) — один із найяскравіших представників вищезгаданого жанру, який відіграє важливу роль у його творчості. Його полотна відзначаються не лише високим рівнем технічної майстерності, а й глибоким філософським підходом до зображення циклічності життя і невичерпної сили природи. Живописець трансформує побутові об’єкти у символи, через які досліджує гармонію людини з природним світом і її місце у глобальному циклі життя.

Однією з визначальних рис творчого методу митця є його здатність із надзвичайною точністю передавати текстуру, об’єм і колір об’єктів. У таких роботах, як «Спас» (1999 р.) (Іл. 27) та «Кавуни» (2004 р.) (Іл. 28), він використовує складну колористичну палітру для створення багатошарового візуального ефекту. Картина «Спас» демонструє не лише деталізацію плодів, а й наголошує на їхній символічній ролі, що відсилає до тематики родючості та природного оновлення. У «Кавунах» художник акцентує увагу на свіжості й соковитості, які перетворюються на метафору життєвої енергії. Кожна картинка Грибка ретельно продумана: всі елементи працюють на створення єдиного художнього образу, наповненого емоційністю та символізмом[6].

Глибокий зв’язок із природою особливо яскраво проявляється у квіткових натюрмортах митця. Наприклад, у роботі «Бузок і кульбаби» (1998 р.) (Іл. 29.) художник через витончену гармонію кольору, світла та тіней створює враження

природного ритму життя. Квіти у його картинах постають не просто естетичними об’єктами, а й символами циклічності існування, постійного оновлення та нерозривного зв’язку природи з людиною. Атмосферність творів підсилюється здатністю автора передати степовий аромат і тепло сонячного проміння, що є результатом його тонкого чуття до колористики та композиції.

Отже, мистецький доробок Дмитра Грибка виходить за межі суто реалістичного зображення об’єктів. Його твори є носіями глибоких ідей, які наголошують на універсальних законах природи та нерозривному зв’язку людини з оточенням. Через майстерність художнього виконання і філософську наповненість натюрморти митця стають не лише естетичними, а й концептуальними шедеврами, які закликають до роздумів про єдність усього живого.

Схожим чином, але у своїй унікальній манері, натюрморт займає важливе місце і в творчості Анастасії Ярошевич — сучасної художниці, яка розширює межі жанру, додаючи йому декоративного звучання. Її овочево-фруктові та квіткові композиції демонструють сучасний підхід до традиційного виконання даного напряму, поєднуючи технічну досконалість із індивідуальним баченням кольору та форми. Її роботи вирізняються гармонійним поєднанням реалістичного відтворення форми з насиченою кольоровою гамою, що надає творам декоративного звучання та водночас виражає індивідуальний погляд на класичний жанр[13].

Однією з ключових особливостей творчості мисткині є використання двох основних технік: акварелі та олійного живопису. Акварельні роботи, як-от «Східний колорит» (2014 р.) (Іл. 30.), демонструють її майстерність у роботі з прозорістю фарб, що дозволяє створювати легкі, витончені композиції. Гармонійне поєднання теплих і холодних відтінків підкреслює природність об’єктів, а тонкі нюанси світла й тіні додають зображенням глибини та повітряності.

В олійному живописі Ярошевич зосереджується на насиченості кольору й пластичності мазків. Наприклад, у роботі «Натюрморт з динею» (2015 р.)

(Іл.31.) вона поєднує контрастні кольори — теплий жовтий, червоний і насичений фіолетовий — для створення візуальної динаміки. Такий підхід підкреслює текстуру предметів і надає композиції декоративності.

Сучасна інтерпретація натюрморту у творчості художниці проявляється через поєднання академічних традицій із новаторськими кольоровими рішеннями. Її роботи є прикладом високої технічної майстерності та дослідження можливостей кольору й форми як засобів візуального вираження. Таким чином, творчість майстрині поєднує естетичну привабливість із сучасною концептуальністю, виводячи традиційний жанр на новий рівень.

Натюрморт завжди займав важливе місце у творчості криворізьких художників, відображаючи їхню майстерність у передачі матеріальності та колористичних нюансів. Водночас у цьому регіоні сформувалася потужна школа декоративного живопису, що знайшла відображення у творах Юрія Зеленого, Віктора Горяєва, а також Григорія Синиці. Кожен з них шукав власні виразні засоби для інтерпретації цього напряму. Наприклад, Юрій Зелений вирізняється унікальним авторським стилем, який поєднує елементи символізму, абстракціонізму та сюрреалізму. Художник створює ілюзорний світ ідей, який є метафоричним відображенням земного буття. Центральне місце у творчості митця посідають жіночі постаті, рослинні орнаменти та символи, які через свою багатозначність розкривають глибинні ідеї. Картина «Еволюція» (2005 р.) (Іл. 32.) є яскравим прикладом творчого підходу Зеленого. Головним символом тут виступає мушля, що уособлює спіраль життя і початкову енергію буття. Зображення образів Адама та Єви підкреслює ідею всевишнього творіння[50]. Цікавим є цикл робіт, присвячений Сходу, вирізняється яскравими кольорами й образами жінок у національному вбранні, що передають дух стародавніх традицій. Це гарно відображено у таких роботах як-от: «Осінь в південному місті» (2007 р.) (Іл. 33), «Діви» (2007 р.) (Іл. 34). Художник використовує насичені колористичні акорди, створюючи відчуття спеки й таємничості східного світу.

Віктор Горяєв, у своїх творах, виражає глибокий погляд на красу людини та світу, використовуючи картини та декоративні панно для її візуалізації. Його самобутній стиль, який вирізняє його серед інших художників, сформувався завдяки поєднанню реалістичного та орнаментального стилів живопису, а також використанню різноманітних технік та матеріалів. У роботах Горяєва можна простежити вплив численних художніх течій, зокрема прерафаелітів і модерну. Окрім традиційних технік, художник активно експериментує з сучасним мистецтвом, зокрема створюючи монохромні портрети «Задума» (2015 р.) (Іл. 35), «Очі» (2014 р.) (Іл. 36.) за допомогою срібної та золотої фольги. Декоративні панно-барельєфи митця, у яких яскраво простежується вплив культури сходу та Китаю, насичені казковими персонажами і демонструють його вміння поєднувати різноманітні матеріали, такі як кераміка, лиття, шкіра, дерево, напівдорогоцінне каміння, штучна слонова кістка, ріг і полімерна глина. Складність композицій, незвичність форм та точність деталей роблять його роботи виразними прикладами сучасного декоративного живопису. Це можна побачити в циклі "Мартіша. Цикл відображення" (2019 р.) (Іл. 37.), а також у роботах "Поціновувачка Китаю. Цикл райські птахи" (2019р.) (Іл. 38.), де художник через складну символіку та орнаментальну декорацію виражає глибокі культурні мотиви.

Видатним майстром декоративного живопису, котрий відомий не тільки в Кривому Розі, а й в усій Україні, є Григорій Синиця, учень Михайла Бойчука. Він продовжив справу свого вчителя, відновлюючи колористичні основи народного мистецтва[51]. Як художник - відстоював принципи, які ставили народне мистецтво на рівень високої художньої форми, намагаючись подолати стереотипи, які вважали його другорядним і прикладним. У своїх роздумах він зазначав: «Народне мистецтво довгий час вважалося неповноцінним... на нього почали дивитися іншими очима завдяки французьким імпресіоністам і таким майстрам, як Матісс і Пікассо» [64]. Синиця вважав, що народне мистецтво — це першоджерело художньої форми, що розвивається і несе в собі життєстверджувальну енергію.

У своїй творчості він створював пейзажі, натюрморти та сюжетні композиції, які відзначалися чистотою кольору і гармонією форми. Вони були не лише втіленням яскравого колориту природи, але й певним абстрактним вираженням художнього мислення. Однією з його основних інновацій стала флоромозаїка — унікальна техніка, що поєднує шишки, очерет, кісточки, камінь та інші природні елементи з розписом[65; с. 107]. Першим значущим проектом у даній техніці став монументальний розпис «Народний вінок Леніну» (1971 р.) (на жаль до наших днів не зберігся), також вагомою є серія флоромозаїк, зокрема «Скіфи» (1972 р.) (Іл. 39), «Нестор-Літописець» (1970 р) (Іл. 40.), «Поєдинок» (1971 р.) (Іл. 41), «Байда» (1968 р) (Іл. 42). Відомі його монументальні роботи, зокрема картина «Поляни» (1974 р.) (Іл. 43), де він використовував природні матеріали, щоб показати єдність минулого, теперішнього і майбутнього через великі кольорові плями.

Мистецький спадок митця є важливим етапом розвитку українського образотворчого мистецтва. Як художник і теоретик, він не тільки створював монументальні живописні твори, а й розробив основи українського колористичного живопису, активно пропагуючи свої ідеї та навчав нове покоління художників. Роботи Синиці зберігаються в численних художніх установах України та за кордоном, а в Кривому Розі функціонує музей-квартира, яка носить його ім’я. Колишній міський конкурс малюнка, започаткований його ініціативою, нині став всеукраїнським. Саме Кривий Ріг став містом, де художник зміг реалізувати свої творчі задуми і здобути визнання, залишивши незабутній слід в українському мистецтві[63].

З огляду на викладене, логічно звернути увагу на вивчення іншого виду образотворчого мистецтва, зокрема графіки, які у мистецькому середовищі Кривого Рогу представлені менш численною кількістю митців. Незважаючи на це, внесок графіків, таких як Володимир Авраменко, Олександр Арсентьєв і Степан Головатий, заслуговує на особливу увагу.

Володимир Авраменко є одним із найяскравіших представників криворізької графіки. Його мистецькі роботи вирізняються глибоким

спостереженням за природою та пейзажами регіону. Зокрема, серія його графічних творів, таких як «Біля палаючого села» (1965 р.) (Іл. 44), «На панщину» (1963 р.) (Іл. 45), «Битва з Ляхами» (1963 р.) (Іл. 46), демонструє трагічні сторінки українського народу, його історію та постійну боротьбу за право на існування. Роботи художника вирізняються історизмом та любов'ю до деталей[21].

Олександр Арсентьєв, працюючи в техніках гравюри та ліногравюри, звертався до тематики індустріального пейзажу, що стало важливою частиною його творчого доробку. Основну увагу художник приділяв зображенню промислових об'єктів та праці гірників, які відігравали ключову роль у житті Криворіжжя. У своїх роботах, таких як «Шахти Криворіжжя» (1960 р.) (Іл 47.), «У кар'єрі» (1960 р.) (Іл. 48) та «Шахта Північна» (1960 р.) (Іл. 49), він відтворював індустріальні пейзажі з високою майстерністю, акцентуючи увагу на архітектурних формах, масштабах виробництва та особливій атмосфері промислових зон[36].

Степан Головатий, відомий своїми графічними портретами, у яких майстерно передавав психологізм образу, яскраво демонструє це у таких творах, як «Телятниця радгоспу»[8] (1982 р.) (Іл. 50.) та «Портрет ветерана» (1983 р.) (Іл. 51.), окрім графіки, активно працював і в галузі акварельного живопису. Його пейзажі, зокрема «Яхт-клуб Архангельська» (1961 р.) (Іл. 52), «Берег Північної Двини» (1961) (Іл. 53) і «Старий Архангельськ» (1962 р.) (Іл. 54.), демонструють віртуозне використання акварелі для створення реалістичних композицій. У 1970-х роках художник звернувся до сільської тематики, що відображено у творах «В чувашському селі» (1970 р.) (Іл. 55.) і «Карельська ідилія» (1960 р.) (Іл. 56.), де він через деталі розкриває атмосферу сільського життя[30].

Дослідження провідних напрямків і жанрів образотворчого мистецтва Криворіжжя підтверджує, що регіональний мистецький осередок має свої унікальні особливості. Центральне місце серед творчих практик займає пейзажний живопис, що відображає глибокий зв'язок художників із природою

та техногенним середовищем рідного краю. Саме пейзаж стає основним засобом художнього осмислення простору Криворіжжя, що яскраво демонструється у творчості багатьох місцевих митців.

Висновки до 2 розділу.

Розглядаючи становлення криворізького художнього осередку, можна зробити висновок, що його формування відбувалося в непростих соціально-економічних умовах. Періоди воєнних дій, вплив ідеології соціалістичного реалізму та сувора цензура залишили свій відбиток на розвитку мистецького середовища. Водночас художники Криворіжжя постійно шукали нові засоби вираження через власну творчість, відображаючи дух епохи, експериментуючи з жанрами та напрямками.

Заснування місцевих художніх інституцій стало вагомим поштовхом у розвитку культурного життя Криворіжжя. Цей процес не лише забезпечив створення потужної платформи для виховання наступних поколінь митців, але й сформував унікальне освітнє середовище, яке дозволило закласти фундамент власних художніх традицій регіону. Вихованці цих установ стали продовжувачами мистецької спадщини, передаючи накопичений досвід і збагачуючи його новими пошуками та творчими ідеями.

Не менш важливим фактором, що вплинув на становлення регіонального мистецтва, стало формування його унікальної ідентичності, яка відображає специфічні риси як природного, так і культурного середовища Кривого Рогу. Особливо яскраво це простежується у пейзажному живописі, що набув виняткового значення в художній практиці місцевих митців. Індустріальні краєвиди, зокрема зображення металургійних підприємств, шахт, териконів і кар’єрів, стали не лише віддзеркаленням життя промислового центру, але й джерелом натхнення для створення глибоко символічних образів.

Особливий акцент у творчості митців Криворізького осередку зроблено на колористиці, яка відображає своєрідний синтез техногенного ландшафту та природної гармонії регіону. Використання насичених червоних, рудих,

фіолетових та інших відтінків, що часто перегукуються з кольорами індустріального середовища, стало однією з ключових особливостей місцевого художнього стилю. Така колірна палітра набула символічного змісту, допомагаючи передати не лише масштаб і монументальність промислового міста, але й драматизм, динаміку та силу життя його мешканців.

Становлення криворізького мистецтва також відображало вплив різних художніх шкіл, представники яких прибували до регіону й привносили свої традиції та технічні прийоми. Ця синергія сформувала підґрунтя для розвитку унікального художнього явища, яке поєднало регіональну специфіку з елементами загальнонаціонального мистецького контексту. Отже, художнє мистецтво Криворіжжя є значним пластом української культури, що поєднує самобутність, історичну тяглість і відкритість до інновацій.

РОЗДІЛ 3.
Сучасні мистецькі процеси в м. Кривий Ріг

3.1.Тенденції, стилі та напрямки розвитку мистецтва в Кривому Розі в умовах незалежної України

Проголошення незалежності України в 1991 році стало переломним моментом у розвитку вітчизняного мистецтва. Відмова від радянської ідеології та відміна цензури дала змогу художникам звільнитися від заданих рамок і зосередитися на пошуках власної творчої ідентичності. Основними тенденціями мистецтва цього періоду стали звернення до національних мотивів, переосмислення етнічних символів, а також відображення сучасних суспільних реалій. Важливим напрямком стало осмислення історичного минулого через творчість, що дозволило створювати роботи, які підкреслюють самобутність української культури[9].

У цей час мистецтво набуває нового ритму. Відбувається активне формування різноманітних напрямків і стилів, таких як сучасний реалізм, абстракція, неоавангард, активно використовуються інсталяції та перформанс. Художники дедалі частіше звертаються до тем екології, суспільних змін, національної самосвідомості, взаємодії людини й природи. Саме ці процеси вплинули і на мистецьке життя Криворіжжя[50].

Сучасний етап розвитку мистецтва в Кривому Розі нерозривно пов’язаний із діяльністю Криворізької міської організації Національної спілки художників України (надалі КОНСХУ), яка за 30 років свого існування утвердилася як провідний осередок культурного життя регіону. Організація, заснована у 1993 році, одразу привернула увагу активністю у виставковій, мистецькій та освітній діяльності. Її перші очільники — відомі художники Володимир Кудря та Володимир Токар — заклали основи для плідної роботи, яку з 2007 року продовжує Заслужений художник України Леонід Давиденко[17].

За ці роки організація об’єднала чимало видатних митців, чия творчість залишила значний слід у художньому житті міста. З-поміж них варто згадати Івана Авраменка, Дмитра Грибка, Миколу Сорокіна, Юлія Рибальченка, Віктора Бєлова, і Григорія Синицю. На жаль, багато з них вже відійшли у вічність, але їхній творчий спадок став невід’ємною частиною культурного обличчя регіону.

Діяльність Спілки охоплює різні напрямки образотворчого мистецтва, зокрема станковий живопис, графіку, скульптуру та дизайн. Твори криворізьких художників прикрашають численні школи, університети, адміністративні будівлі та відроджені храми міста. Особливу увагу митці приділяють відтворенню символічного звучання своїх робіт, використовуючи міфи, казкові мотиви та сакральну тематику, яка після довгого забуття поступово повертається до мистецького контексту. Завдяки майстерному поєднанню реальних об’єктів із символічною формою зображення художники досягають глибокої філософської виразності у своїх роботах.

Творчий потенціал Спілки багато в чому визначається представниками зрілого покоління, такими як Юрій Бондаренко, Леонід Давиденко, Вадим Зінченко, Олександр Козарецький, Євген Лещенко, Світлана Сєднєва та Вячеслав Страннік. Ці митці мають значний досвід, сформовану авторську манеру та індивідуальні художні стилі. Водночас молоде покоління художників, до якого належать Віктор Занфіракі, Володимир Томашевський, Наталія Давиденко-Орлова, Руслан Пильнік, Ірина Красюк, Ірця Бойко та інші, демонструє нові творчі підходи, зберігаючи традиційні жанри, зокрема пейзаж та натюрморт[17].

Важливим аспектом діяльності Спілки є виставкова робота, яка широко представлена у каталогах, буклетах та альбомах. Одним із ключових заходів стала щорічна виставка «Осінній вернісаж», що демонструє результати творчих пошуків криворізьких художників. Також важливою подією останніх років було проведення виставки за підтримки Національної спілки художників

України «Кривий Ріг- нескорений», де було представлено велика кількість робіт на індустріальну тематику.

Серед найважливіших здобутків Спілки можна назвати присвоєння звання Заслуженого художника України трьом її членам — Олександру Васякіну, Євгену Лещенку та Леоніду Давиденку. Їхні роботи добре відомі як в Україні, так і за її межами.

Важливо зазначити майстрів КОНСХУ, які істотно вплинули на використання українських мотивів у мистецтві, популяризуючи національну етніку та культурні традиції. Їхня творчість була спрямована на переосмислення і збереження національної ідентичності через художні образи, стилістичні прийоми та символіку, що походить із глибоких пластів української культурної спадщини. Наприклад, Леонід Давиденко, який створив унікальну галерею образів, де оживають язичницькі боги, герої легенд і козацького епосу, сюжети українського фольклору. Його роботи наповнені алегорією, метафорою та символікою, що підкреслюють глибину національної ідентичності. Художник майстерно поєднує реальність із фантазією, доповнюючи свої композиції іронією та патріотизмом. У його картинах Україна постає містичною, загадковою та вічною[17].

Техніка живописної гладі, що використовує короткі мазки, нагадує українську вишивку, тому його роботи часто називають «вишиванками». Яскрава кольорова гама й унікальні композиційні рішення додають роботам магнетизму, який привертає увагу глядачів. Художник вважає, що кожен митець має передусім розповідати про свій народ і його культуру, чому навчає й своїх студентів.

Серед його найвідоміших творів – «Мамай» (2007 р.) (Іл. 57.), «Іван Гонта» (2019р.) (Іл. 58), «Юрій Змієборець» (2011 р.) (Іл. 59), «Смерть козака» (2009 р.) (Іл. 60.) та інші, які стали відображенням українського менталітету й тяжіння до символізму. Виставки Давиденка несуть не лише мистецьку цінність, а й відіграють значну патріотично-виховну роль, розкриваючи багатство національної культури та душу українського народу.

Також вагомою постаттю виступає Ірина Красюк – сучасна криворізька художниця, яка працює в жанрі натюрморту, втілюючи в своїх роботах багатий український колорит та глибокий символічний сенс. Основою її творчості є відображення національних атрибутів побуту, таких як глиняний посуд, вишиті рушники, традиційні тканини, а також зображення овочів, фруктів та інших дарів природи. Ці елементи, гармонійно поєднані в композиціях, набувають значення культурних маркерів, які вказують на тісний зв'язок із українською традицією та історією[48].

Роботи художниці вирізняються яскравими кольоровими рішеннями, увагою до деталей та здатністю передати атмосферу побуту українського села. Використання національної символіки дозволяє авторці акцентувати увагу на духовних і матеріальних цінностях, які формують культурну ідентичність українського народу. Творчі підходи мисткині яскраво проявляються в роботах, таких як «Червона фантазія» (2009 р.) (Іл. 61.), «Вечірня розмова в листопаді» (2010 р.) (Іл. 62.) та «Кабак» (2017 р.) (Іл. 63.)

Натюрморти Ірини Красюк можна розглядати як мистецьку інтерпретацію ідеї збереження культурної спадщини через образи побутових предметів і природних форм. Її творчість сприяє популяризації українського мистецтва та підтримці інтересу до етнічної культури, що є важливим у контексті сучасних культурних і соціальних процесів[48].

У контексті вище згаданого жанру заслуговує на увагу творча діяльність молодої акварелістки Олександри Федорової, яка працює у відповідній техніці. Особливу роль у її творчості відіграє символічний натюрморт, через який майстриня передає глибокі емоції та драму народу, відображаючи національну ідентичність та духовність. Її серія робіт «Скорбота. Віра. Надія» (2023 р.), створена під час війни, є глибокою філософською алегорією, яка відображає складну палітру переживань української нації: біль, тугу, страх, а також надію і віру в майбутнє[57].

Колористичне рішення серії відзначається ніжністю та чистотою, без надмірно яскравих контрастів, що надає композиціям сакрального звучання.

Ключовим елементом серії є білий рушник — символ духовності та невинності, який єднає всі роботи, надаючи їм композиційної та змістовної цілісності. Ще одним важливим символом є калина, що виступає метафорою крові та безсмертного роду. Вона відсилає до історичних асоціацій із пролитою кров'ю козацьких воїнів, що є глибоко вкоріненим у культурному коді українського народу.

Перша робота серії, «Скорбота» (Іл. 64.), акцентує увагу на болі втрати та смерті. Центральними образами є ніж, що символізує насильство і трагедію, та стакан з хлібом — алегорія численних жертв, принесених за право на існування. Водночас присутні цибуля та перець, які традиційно вважаються оберегами, здатними відганяти зло.

У картині «Віра» (Іл. 65.) головним елементом виступає ікона «Одигітрія» - символ віри та високого морального духу. Виноградна гілка уособлює плодючість, радість і добробут, гармонійно доповнюючи ідею вірності духовним принципам.

Остання робота серії, «Надія»(Іл 66.), звертається до теми світлого майбутнього. Центральний образ хліба символізує життя. Доповненням до цієї символіки є безсмертник. Його образ перегукується з традиційними народними уявленнями про незламність духу, витривалість і життєву силу. Жовто-золотистий колір квітів натякає на надію, яка сяє навіть у найтемніші часи, і віру в те, що, попри труднощі, народ здатен відродитися та розквітнути..

Таким чином, серія робіт Олександри Федорової є глибокою філософською рефлексією, яка через символічну мову натюрморту передає ключові аспекти національної ідентичності та відображає духовний стан суспільства в умовах історичних випробувань.

Також слід виокремити ще одну художницю, яка активно впроваджує національні образи через призму сучасного мистецтва Ірину Бойко. Створюючи графічні серії, вона свідомо відмовляється від складної трактовки образів, відходячи від класичного реалізму на користь декоративізації та спрощення. Такий підхід наближає її творчість до сучасного мистецтва, де важлива не лише

техніка, а й концептуальна складова. В її роботах постають сталі архетипи українського суспільства – мужній козак-воїн, жінка-берегиня, бандурист та інші персонажі, що символізують національну ідентичність та культурні цінності[61].

Ці образи гармонійно поєднуються з традиційними українськими символами, такими як рослинні орнаменти, вишивка, а також елементи, що асоціюються з народними звичаями. Відтак, майстриня створює композиції, які є суцільною єдністю образів та символів, що підкреслюють глибоке відчуття національної культури.

Сучасна трактовка Іриною Бойко традиційних архетипів знаходить відображення в новітніх тенденціях мистецтва, де декоративні елементи і спрощена форма дозволяють по-новому розкрити глибину і зміст образів, що стали невід'ємною частиною українського культурного коду. Завдяки цьому, роботи мисткині не лише зберігають зв'язок із традицією, але й вносять свіжий погляд на образи, які вважаються класичними в українському мистецтві.

Творчість вищезазначених митців яскраво відображає сучасні зміни в розвитку тенденцій, стилів та напрямків, які характерні не тільки для локального контексту, а й для всієї України. Відхід від зображення індустріального середовища, возвеличення праці та робочого клас, що було характерно для творчості митців ХХ століття таких як-от: Авраменко, Шишко, Бєлова, свідчить про зміну фокусу в українському мистецтві[58]. Сучасні криворізькі митці дедалі більше звертаються до дослідження етнічної самобутності, пошуку українського культурного коду та відродження національних цінностей. У їхній творчості домінують символи, традиційні образи й елементи, які стають не лише способом збереження культурної спадщини, а й засобом її осмислення у контексті викликів сучасного мистецтва[31].

Ще однією помітною тенденцією розвитку криворізького мистецтва в нинішніх умовах є поступовий перехід від класичних форм до інноваційних, хоча традиційні жанри та стилі продовжують користуватися популярністю,

особливо серед художників старшого покоління. Молоді митці активно шукають нові засоби художнього вираження, зокрема у таких напрямах, як фотомистецтво, яке за останні роки набуло значного поширення серед творчих особистостей Криворіжжя[43]. Особливої уваги заслуговує спосіб, у який фотографи переосмислюють міські пейзажі. Їхні роботи часто передають відчуття завмерлості у часі, ностальгії та унікальної атмосфери міста. Фотографії криворізьких ландшафтів, центральних алей, спальних районів із характерними будинками й дворами, а також індустріальних об'єктів відображають специфічну «криворізьку естетику».

Одним із найяскравіших представників цього напряму є фотохудожник Пилип Косенко. У його роботах простежується мистецьке оспівування міста, у якому навіть буденні куточки – такі як двір біля під'їзду чи стара автобусна зупинка – набувають особливого значення (Іл. 67, 68 , 69.). Ці місця викликають відчуття знайомого, рідного й домашнього, що має сильний емоційний вплив, особливо на тих, хто давно покинув Кривий Ріг. Через несприятливі соціально-історичні обставини багато містян виїхало з міста, і творчість Костенка стає для них символом миттєвих спогадів, що відновлюють у пам'яті рідні місця. Таким чином, його фотографії стають не лише художнім артефактом, а й засобом збереження колективної пам'яті та ідентичності[42].

Повертаючись до образотворчого мистецтва, варто зазначити, що серед молодих митців Кривого Рогу зростає популярність неоавангардних течій. Постійно шукаючи нові шляхи самовираження, художники намагаються створювати унікальні авторські стилі. Серед них особливе місце займає Максим Горбатенко, чия творчість поєднує глибокі філософські концепти та експериментальні форми вираження.

Авторський стиль Горбатенка характеризується відмовою від традиційної передачі натури та зверненням до візуалізації півсвідомого і прихованого. Цей підхід яскраво проявляється у його серії графічних робіт «Війна: моя рефлексія» (2023.) (Іл. 70, 71.), створених за допомогою техніки монотипії. У цих творах художник відтворює ірраціональність та жах війни, уникаючи

зображення конкретних подій. Роботи складаються з переплетіння плям, ліній і штрихів, які створюють більше, ніж просто візуальний образ поля бою. Вони викликають відчуття підсвідомого страху, хаосу та ірраціональності, де все змішується – окопи, люди, вибухи, дим – і втрачається індивідуальність.

Особливістю серії є відсутність традиційних назв для робіт: кожна з них позначена лише формальними цифрами, наприклад, «1336280423». Цей підхід символізує втрату індивідуальності, поглинання особистого у загальній масі жаху. Водночас одна з робіт серії все ж має назву «Янгол над горизонтом» (Іл. 72.), що виступає символом надії на закінчення війни та відновлення миру.

Творчість Максима Горбатенка є яскравим прикладом сучасного неоавангардного мистецтва, яке відображає глибокі філософські роздуми про актуальні проблеми людства. Його експериментальний підхід до художньої форми дозволяє через абстрактні образи передати сильні емоції та складні концепти, уникаючи прямолінійності та шаблонів.

Говорячи про переосмислення традиційних жанрів через інноваційні стилістичні рішення. Неможливо не сказати про творчість художниці Юлії Бобильової, відомої під псевдонімом Космос. Її унікальний авторський стиль вирізняється особливою технікою, яка полягає в побудові зображень із численних яскравих кольорових форм. Це створює ефект своєрідної мозаїки, яка водночас зберігає чіткість і виразність образів.

Мисткиня віддає перевагу портретному жанру, переоцінює його через призму сучасного мистецького бачення. У її роботах звичайні люди постають перед глядачами у зовсім іншому, несподіваному світлі. Бобильова вміє розкривати героїв своїх картин нетиповим чином, додаючи їм загадковості, внутрішньої свободи та навіть бунтарського духу. Її творчість балансує між реалістичним зображенням і стилізованими елементами, що надає роботам емоційної глибини та багатогранності.

Особливого значення в її творчості набуває розкриття внутрішнього світу персонажів. Гарним прикладом цього є робота «Думки з кавою» (2021 р.) (Іл. 73.), де художниця зображує образ дідуся, але у зовсім іншій інтерпретації, ніж

це зазвичай характерно для портретного жанру. На полотні авторки ми не бачимо образу літньої людини, зосередженої на роздумах про минуле чи охопленої спокоєм старості. Натомість перед нами постає постать, сповнена енергії, життя та прагнення до нових горизонтів. Це образ бунтаря, який залишився вільним у своїх думках і вчинках, відкритим до нового й готовим експериментувати навіть у зрілому віці.

Техніка, якою працює Бобильова, несе символічне навантаження. Кольорові геометризовані форми, які є обов'язковим елементом будь-якої роботи, підкреслюють складність і багатошаровість людської особистості. Ця мозаїчність не тільки акцентує увагу на унікальності кожної окремої особи, але й нагадує про те, що людина є частиною ширшого соціального й культурного контексту. Через такий підхід мисткиня створює нову художню мову, яка дозволяє розкривати теми індивідуальності та свободи.

Юлія Бобильова та Максим Горбатенко є прикладом того, як сучасні художники Кривого Рогу трансформують традиційні жанри, використовуючи новітні стилістичні прийоми та концептуальні підходи. Їхня творчість не лише відображає актуальні тенденції українського мистецтва, а й демонструє здатність локальних митців інтегрувати світові тренди, зберігаючи при цьому власну автентичність.

Розглянувши основні тенденції та розвиток образотворчого мистецтва в Кривому Розі, можна виділити як позитивні, так і негативні аспекти, що визначають його сьогодення та майбутнє.

Позитивні тенденції в мистецькому житті міста відображають загальноукраїнські процеси, зокрема національне піднесення, яке стимулює митців до переосмислення традиційних образів та архетипів. Художники, такі як Леонід Давиденко, Ірина Красюк, Ірина Бойко, Олександра Федорова, відіграють важливу роль у популяризації української ідентичності через свої твори. Крім того, розвиток експериментальних форм мистецтва, наприклад, у творчості Юлії Бабильової та Максима Горбатенко, демонструє прагнення до інновацій та інтеграції зі світовими художніми тенденціями. Значний внесок у

підтримку мистецького середовища здійснює КОНСХУ, яка об’єднує митців і сприяє організації виставок та заходів.

Проте низка негативних чинників може суттєво вплинути на подальший розвиток художнього середовища. Наслідки війни, вимушений виїзд провідних митців, зокрема і голова КОНСХУ Леоніда Давиденка, значно скоротили кількість культурних заходів і знизили загальну активність у мистецькому житті міста. Ще одним викликом є тенденція до відтоку молоді, яка прагне здобувати мистецьку освіту в інших навчальних закладах України, таких як Київська національна академія образотворчого мистецтва і архітектури чи Харківська державна академія мистецтв і дизайн. Це пов’язано із недостатньою популярністю місцевого художньо-графічного факультету, обмеженими ресурсами та відсутністю перспектив професійного розвитку в регіоні. Крім того, спостерігається зменшення кількості досвідчених викладачів, що створює загрозу для якості підготовки нових кадрів[38].

Порівняння з іншими мистецькими осередками України свідчить про значні відмінності у рівні ресурсного забезпечення та професійних можливостей. Проте Кривий Ріг має власну мистецьку специфіку, зокрема акцент на індустріальних мотивах, що формує його унікальний художній стиль.

3.2. Нові художні ініціативи та роль сучасного мистецького життя міста

Кривий Ріг, одне з найбільших промислових міст України, останніми роками стає осередком активних мистецьких процесів, які привертають увагу як місцевої спільноти, так і гостей з інших регіонів країни. Незважаючи на свою індустріальну історію, місто розвивається в напрямку культурного та мистецького збагачення, створюючи унікальну платформу для самовираження та творчості.

Розвиток сучасного мистецтва в Кривому Розі значною мірою обумовлений кількома ключовими факторами. По-перше, це активна діяльність місцевих художників та арт-груп, які експериментують із різними жанрами і техніками, зокрема візуальним мистецтвом, перформансами,

інсталяціями та урбаністичними проектами. Значним поштовхом для розвитку стало відкриття арт-центру «ArtCraftOil», що забезпечує молодих митців необхідними майданчиками для репрезентації своїх творів, організації художніх акцій і залучення публіки до діалогу про сучасне мистецтво. Одним із прикладів є виставковий проєкт «КривБаз», що об'єднав молодих художників, таких як Максим Горбатенко, Юлія Бобельова, Валерія Лихачова, Шептицький Богдан, які зосереджуються на дослідженні індустріальної естетики в поєднанні з екологічною тематикою[26].

По-друге, важливу роль відіграють громадські організації та незалежні ініціативи. Наприклад, арт-простір Галерея «Альтернатива» став осередком для проведення культурно-мистецьких заходів, таких як щорічний фестиваль «Industrial FEST», що залучає митців із різних регіонів України. Крім того, тематична арт-резиденція «RUDA project» пропонує митцям досліджувати техногенну естетику індустріальних локацій Кривого Рогу. Вона спрямована на вивчення та осмислення контексту одного з найбільших промислових міст України з його унікальною історією та соціокультурним контекстом. Така багатогранна підтримка сприяє формуванню активного культурного середовища міста й підвищенню його значущості на сучасній мистецькій карті України[9].

Окремо варто відзначити взаємодію криворізьких митців із міжнародною спільнотою, що сприяє популяризації українського мистецтва за кордоном. Важливим елементом культурного середовища стала діяльність Криворізької міської асоціації «ART-культура», яка об’єднує діячів мистецтва міста для популяризації їхніх здобутків і сприяння розвитку креативних індустрій.

Основні напрями роботи Асоціації включають правову підтримку митців, залучення грантових коштів, організацію культурно-мистецьких резиденцій та освітніх заходів, таких як майстер-класи, інтенсиви та вебінари. У рамках діяльності Асоціації значна увага приділяється діджиталізації сфери культури та підготовці культурних менеджерів, здатних реалізовувати сучасні арт-проєкти.

Зокрема, Асоціація презентувала посібник «Настільна книга культурного менеджера територіальної громади», створений за підтримки Українського культурного фонду, який містить практичні рекомендації з організації культурної діяльності та підготовки грантових заявок. Серед запланованих проєктів – фестиваль #Прочитай_Про_Кривий, який популяризує історію та культуру міста, а також музичний хіт-парад Art-Voice, де участь можуть брати місцеві виконавці.

Культурна активність, зокрема OpenAir-вернісажі та перформанси, дозволяє не лише залучати нову аудиторію, а й сприяє інтеграції мистецтва у повсякденне життя містян. Усе це формує багатогранне мистецьке середовище Кривого Рогу, яке активно розвивається як на місцевому, так і на національному рівнях.

В останні роки особливу увагу привертає реакція митців Кривого Рогу на суспільно-політичні події сучасності, зокрема на війну між Україною та Росією. Художники використовують свої твори як засіб вираження емоцій, осмислення трагедій і підтримки національного духу. Їхні роботи, створені у різноманітних формах — від живопису до інсталяцій і перформансів, відображають болючі реалії війни, втрати, але водночас демонструють незламність та надію.

Важливим прикладом стала виставка «Вона», яка відкрилася 30 березня 2023 року у Центрально-Міському районі Кривого Рогу поблизу парку імені Ф. Мершавцева. Експозиція включала близько 30 творів, що передають переживання митців стосовно горя, викликаного війною. Серед авторів робіт — Ренато Ортіс, Валентина Назаренко, Олександр Юрченко, Альбіна Денисова та Валерій Сосна[52].

Художниця Валентина Назаренко, яка раніше працювала над створенням ляльок і декоруванням, у своїх картинах звертається до тем окупації та життя під обстрілами. Вона зазначає, що кожен глядач знаходить у цих роботах відображення власних переживань війни.

Митець Ренато Ортіс, відомий у Кривому Розі, доповнив виставку двома інсталяціями, які передають відчуття напруги та страху. Для створення особливої атмосфери вони супроводжувалися музичним оформленням. За словами автора, виставка «Вона» спрямована на осмислення спільного болю та боротьби. Ортіс акцентував, що нетривалий термін експонування виставки зумовлений прагненням не поширювати відчуття страждання, а продемонструвати погляд художників на сучасні події.

Окрім цього, у Кривому Розі, створено два патріотичних мурали, які відображають актуальні події та символи боротьби українського народу. На одному з багатоповерхових будинків північних мікрорайонів міста з'явився мурал, що репрезентує збірний образ криворізького воїна-козака. Автором цієї роботи є молодий митець Ігор Ветушинський, який також ініціював проєкт «Кольори промислового міста». Роботи над цим муралом ще тривають і плануються до завершення найближчим часом[52].

Другий мурал розташований на вході до парку Богдана Хмельницького. На ньому зображені кар'єрний самоскид і гвинтокрили, які мають символічний зміст. Кар'єрний самоскид втілює оборону міста, зокрема блокування дороги на Миколаївській трасі, що стримало наступ ворога. Гвинтокрили нагадують про завдання удару по колоні з 300 одиниць техніки противника на початку війни. Цей мурал створила криворізька художниця Анастасія Щербак, яка має визнання завдяки своїм попереднім роботам.

Фінансування проєкту було здійснено місцевою владою, що свідчить про підтримку ініціатив, спрямованих на зміцнення патріотичного духу та культурного середовища міста. Такі художні проєкти слугують важливим засобом візуалізації історичної пам’яті та формування національної ідентичності в умовах війни.

Також важливим є створення арт-простіру «Мистецтво нескорених», що поєднав у собі мальовничі локації, атмосферу спокою та можливість творити. Проєкт для військових реалізується за підтримки Ради оборони Кривого Рогу і розташований в одному з місцевих ПК. Олександр Вілкул, голова Ради

оборони Кривого Рогу, зазначив, що цей простір є частиною «Політики Героїв» для підтримки військовослужбовців, ветеранів та їхніх родин, яка включає психологічну підтримку, безкоштовні заняття спортом, навчання танцям та ІТ-технологіям, а тепер і арт-терапію.

Ольга «Ядвіга» Стецко-Цабак, ветеран російсько-української війни, підкреслила, що проєкт було реалізовано дуже швидко і він допомагає ветеранам відчути полегшення та підтримку. Сергій Мілютін, заступник міського голови, зазначив важливість підтримки захисників та їхніх родин у важкі часи.

Проєкт «Мистецтво нескорених» допомагає учасникам краще зрозуміти власні почуття, висловити свої думки та позбавитися стресу і тривожності за фахової підтримки. Художник Рамін Будда, який проводить заняття, вважає малювання терапевтичною практикою і активно підтримує військових у подоланні психологічної кризи[59].

Також варто зазначити про волонтерську роботу митців Криворіжжя. Наприклад, Олександр Юрченко, криворізький художник, активно підтримує українську армію, поєднуючи свою творчу діяльність із волонтерством. Із початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну митець вирішив спрямовувати кошти, отримані від продажу своїх картин, на потреби військових. За словами Юрченка, війна стала для нього болючою темою, яка глибоко торкнулася його особисто: «Мене ця тема дуже хвилює та болить, адже хтось на фронті віддає життя, щоб я міг спокійно малювати», — зазначив художник у своїх інтерв’ю[27].

На початку війни Олександр переживав творчу кризу: протягом перших двох місяців він не міг малювати, адже емоційне напруження та нові реалії стали для нього великим випробуванням. Однак у травні він поступово відновив свою діяльність і почав працювати над новими роботами, які отримали особливий сенс у контексті сучасних подій. Художник створює серію під назвою «Біженці», в якій відображає біль, втрати й розгубленість людей, змушених покинути свої домівки через війну. Ці роботи виконані

олійними фарбами на полотні або картоні, що додає їм особливого емоційного вираження.

До війни основним напрямом творчості Юрченка були пейзажі, які відображали красу природи та гармонію навколишнього світу. Однак війна суттєво змінила акценти у його творчості. Сьогодні його роботи набули більшої експресивності та змістовності, адже кожна картина передає переживання митця, його бачення війни та її наслідків для суспільства[48].

Окрім створення картин, митець бере активну участь у благодійних акціях та виставках, метою яких є підтримка військових і привернення уваги до складнощів, які переживає Україна. Його роботи стали своєрідним інструментом боротьби, засобом донести до людей у різних куточках світу історію про мужність, стійкість і незламність українського народу. Таким чином, творчість Юрченка демонструє не лише його художній талант, але й громадянську позицію та готовність підтримувати свою країну в ці важкі часи

Також у період війни художники почали активно організовувати благодійні аукціони, щоб зібрати кошти на підтримку військових. Розпис гільз став новим художнім вираженням для митців міста, перетворюючи їх на мистецькі об'єкти з глибоким символічним змістом. Важливу роль у цьому напрямку відіграє художниця Ірина Красюк. Її роботи не лише підкреслюють важливість мистецтва у часи війни, але й роблять вагомий внесок у підтримку захисників України. Крім гільз, художниця також розписує військові каски, що стають потужними символами стійкості та надії. Вона часто залучає до цих заходів інших митців, створюючи спільноту, яка активно підтримує військових і піднімає моральний дух населення[27].

Такі мистецькі акції не лише звертають увагу на трагічні події, але й зміцнюють моральний дух спільноти, сприяють солідарності та підтримці одне одного в складні часи. Вони також допомагають привертати увагу міжнародної спільноти до ситуації в Україні, використовуючи мову мистецтва як засіб для передачі важливих меседжів.

Таким чином, сучасні мистецькі процеси в Кривому Розі відображають загальні тенденції розвитку українського мистецтва: інноваційність, відкритість до нових ідей та активну взаємодію з глобальною культурною спільнотою. Це перетворює місто на важливий центр культурного життя, який заслуговує на увагу та підтримку.

Висновок до 3 розділу.

Розглядаючи сучасні мистецькі процеси в місті Кривий Ріг, можна зробити висновок, що образотворче мистецтво зазнає значних змін під впливом загальноукраїнських тенденцій. Відбувається піднесення національного духу, зростає інтерес до пошуку етнічних коренів, самоідентифікації, ці елементи характерно відображаються у творах таких художників як-от: Леонід Давиденко, Ірина Красюк, Ірина Бойко та Олександра Федорова. Класичні художні форми органічно поступаються місцем новаторським підходам, експериментам і сучасним течіям, що знаходить місце у творчості Максима Горбатенко, Юлії Бабильової. Також розвивається фотомистецтво, передаючи унікальну естетику міста, роботи Пилипа Косенко є тому яркий приклад.

Окрім цього, Мистецькі ініціативи міста сприяють формуванню соціальних і культурних зв’язків як у межах регіону, так і всеукраїнському рівні. Активність місцевих інституції, як-от арт-центр "ArtCraftOil", галерея "Альтернатива" та арт-резиденція "RUDA project", де локальні митці активно експериментують із різними формами та жанрами, впроваджуючи нові формати у візуальному мистецтві, інсталяціях і перформансах. Їхні роботи часто поєднують елементи традиційної культури з авангардними підходами, що робить ці проєкти унікальними. Значну роль у сучасному культурному житті регіону відіграють проєкти, спрямовані на висвітлення героїзму українського народу та наслідків війни. Створення муралів, тематичних виставок і меморіальних об’єктів слугує не лише засобом художнього вираження, але й інструментом зміцнення національної ідентичності. Митці

Кривого Рогу активно долучаються до благодійних ініціатив, поєднуючи творчість із підтримкою української армії. Їхня діяльність включає організацію благодійних виставок, створення символічних об’єктів, таких як розписані гільзи й каски, що набувають значення арт-об’єктів із потужним емоційним впливом.

Таким чином, не зважаючи на суворі випробування, Кривий Ріг поступово перетворюється на вагомий культурний центр, де індустріальна естетика гармонійно поєднується з інноваційністю, патріотизмом і активною громадянською позицією. Це унікальне мистецьке середовище є важливим як для культурного розвитку осередку, так і для утвердження нових тенденцій у сучасному українському мистецтві загалом.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження за темою «Мистецьке життя міста Кривого Рогу серед. XX – поч. XXI ст.» дає підстави сформулювати наступні висновки:

1. Визначено, що мистецьке життя Кривого Рогу, попри його значний творчий потенціал і багатогранність, наразі залишається недостатньо дослідженим у науковому дискурсі. Існуючі публікації зосереджені на окремих аспектах, таких як аналіз творчості поодиноких художників, розгляд тематичних виставок чи короткі огляди історичного розвитку культурних інституцій міста. Водночас вони не створюють повної картини руху мистецького процесу в регіоні в контексті загальноукраїнських культурних тенденцій. Одним із перших системних досліджень є стаття до каталогу «20 років криворізької організації НСХУ» (2013 р.), авторами якої є В. Косіна та А. Степаненко, вони окреслили основні етапи розвитку локальної художньої школи та ключових митців, також вагомими доповненнями стали дослідження І. Удріс, Д. Лиса, І. Найденко, І. Зінов'євої. Найбільш проаналізована творчість таких художників, як-от: Іван Авраменко, Віктор Бєлов, Григорій Шишко, Григорій Синиця, Олександр Юрченко, Віктор Мішуровьский, Ірина Красюк, а також побіжно розглядалися інші митці, чия діяльність вплинула на формування локальної ідентичності.

2. Доведено, що формування мистецького середовища в Кривому Розі відображає складний процес взаємодії локальних та глобальних тенденцій у контексті історичних, соціальних та культурних змін. Вагому роль у заснуванні художніх традиції відіграли Олександр Охінченко, Петро Васильєв, Соломін Зеліхман, Іван Тенетко та Василь Манько, які стали основоположниками криворізького художнього осередку. Їхня діяльність забезпечила підґрунтя для організації творчого оточення в місті, що сприяло формуванню та розвитку наступних поколінь митців. Попри складнощі, спричинені обмеженим доступом до міжнародних художніх практик, політичними репресіями та війною, криворізькі митці зуміли інтегрувати світові мистецькі ідеї у свої твори, збагачуючи їх регіональною тематикою.

Розкрито, що створення навчальних та культурних інституцій, таких як художня школа №1 (нині художня школа №1 імені Олександра Васякіна) (1951 р.) та художньо-графічний факультет (нині художньо-графічне відділення факультету мистецтв Криворізького державного педагогічного університету) (1979 р.), заснований зусиллями Степана Головатого, Володимира Непонящего, Івана Гаврилова та Володимира Авраменко, – стало ключовим чинником у становленні локальної художньої школи. Ці заклади не лише підготували нові покоління фахівців, а й заклали основу для формування унікальних творчих здобутків Криворіжжя. Таким чином, стверджується, художня культура міста є результатом синтезу місцевих і глобальних тенденцій, наполегливої праці митців і викладачів, а також тісного зв'язку з соціальними та історичними процесами, що визначали культурний ландшафт регіону.

3. Висвітлено, що тематика криворізької школи утворювалася під впливом кількох ключових факторів. Передусім, це історичні умови, які визначали суспільно-культурний контекст регіону. Унікальність самого міста, його індустріальні краєвиди і природна специфіка стали джерелом натхнення для багатьох митців. Основними темами та мотивами, що домінували в ІІ полов. ХХ ст. було зображення металургійних підприємств, кар'єрів, шахт, териконів, які символізували велич промислового центру, ідею возвеличення праці, добре відображали ритм того часу. Поряд із цим, художники часто зверталися до ліричних образів природи, акцентуючи увагу на гармонії та спокою. Стилістичні риси криворізького мистецтва складалися в умовах соцреалізму, який безпрецедентно панував у мистецтві тієї пори. Водночас у роботах місцевих художників спостерігається прагнення до індивідуалізації стилю, що проявляється в унікальних колористичних рішеннях, тяга до експериментальних форм, контрастних поєднань яскравих і притлумлених тонів, а також у різноманітному пошуку композиції. Митці використовували насичені червоні, фіолетові, руді відтінки, що перегукуються з кольорами техногенних ландшафтів. Ця яскрава палітра, натхненна навколишньою дійсністю, набула символічного значення, передаючи драматизм, силу і

динамізм життя промислового центру. Важливо підкреслити, що ця унікальна колористика знайшла своє відображення не лише в пейзажах, а й інших жанрах. Вона стала засобом передачі як монументальності заводських сюжетів, так і інтимності ліричних композицій.

4. Встановлено, що промислове середовище відіграло ключову роль у формуванні культурної автентичності Кривого Рогу. Індустріальний ландшафт міста, з його виробничими об'єктами, став не лише джерелом економічного розвитку, а й важливим культурним феноменом. Цей контекст вплинув на всі аспекти мистецького життя міста, зокрема на вибір тем, мотивів та стилістичних рішень митців. Художники Криворіжжя знайшли у техногенному середовищі унікальні естетичні цінності, та відображення вічної філософської ідеї місця людини в природі, що притаманно творчості Івана Авраменка, Григорія Шишка, Віктора Бєлова. Їхнім репрезентаціям властиві пейзажні рішення, де простежується як звернення до промислових сюжетів, так і вираження ліризму через зображення природи, романтизація урбаністичних краєвидів, а також акцент на історичному контексті, що надає роботам особливої глибини. Вплив техногенного середовища спостерігається у творчості багатьох митців і в сучасних реаліях, про що засвідчила виставка «Кривий Ріг – нескорений» (2023), відзначаючи формування унікального художнього почерку криворізької школи.

Таким чином, промислове середовище стало важливим фактором, який визначив культурну ідентичність, сприяючи мистецькому розвитку та формуючи образ Кривого Рогу як символу гармонії між працею людини, технічним прогресом і природою.

5. Визначено, що у контексті сучасності вагомим етапом у зміні фокусу тематики творів стала епоха піднесення національного мистецтва після проголошення незалежності України, яка спонукала художніх діячів звертатися до тем, пов'язаних з українською культурною спадщиною, та шукати нові форми самовираження. Яскравим прикладом є творчість Леоніда Давиденка, Ірини Красюк, Ірини Бойко, Олександри Федорової та інших митців, їх креатив

пов’язаний з етнічною самобутністю, пошуком українського культурного коду та відродженням народних цінностей. Важливим внеском у розвиток сучасних тенденцій є експерименти з традиційними жанрами та поява новітніх течій, що знаходить відображення у творчості таких молодих митців, як Максим Горбатенко та Юлія Бабильова.

Доведено, що сьогоднішні мистецькі процеси в Кривому Розі демонструють багатогранність та інтенсивність розвитку, підкреслюючи важливу роль міста у формуванні національного культурного ландшафту. Серед ключових подій виокремлено діяльність арт-центру «ArtCraftOil», який став платформою для творчих експериментів місцевих молодих митців, а також фестиваль «Industrial FEST», ініційований Галереєю «Альтернатива», що об'єднує талановитих особистостей з усієї України.

Висвітлюється значення арт-резиденції «RUDA project», що сприяє вивченню техногенної естетики міста, тоді як створення патріотичних муралів, зокрема роботи Ігоря Ветушинського, посилює культурну та історичну самобутність міста. Військовий контекст спонукав представників мистецької сфери, таких як Валентина Назаренко, Ренато Ортіс на створення робіт, які відображають болючі реалії війни, підтримують національний дух і служать засобом психологічної підтримки.

Окремої уваги заслуговує активна волонтерська діяльність художників Олександри Юрченка та Ірини Красюк, що включає благодійні аукціони й створення символічних арт-об’єктів, таких як розписані гільзи та каски, що сприяє підвищенню уваги до сучасних подій. Як результат, Кривий Ріг стає важливим осередком інноваційного мистецького розвитку, сприяючи інтеграції локальної культури в загальнонаціональний та міжнародний контекст.

СПИСОК ВИКОРАСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко І. Г. Живопис: альбом. Кривий Ріг, 2008. – 48 с.
2. Авраменко І. Г. Зі спогадів. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2006. – 95 с.
3. Антонович Є., Удріс І. Українське мистецтвознавство кінця XIX – початку XX століття: дослідження національних форм вітчизняного образотворчого мистецтва. Кривий Ріг: Вид. Р.А. Козлов, *2015. – 298 с.*
4. Бас І. Тенденції розвитку українського пейзажу XIX – початку XX століття. Студентський науковий вісник. Випуск № 41. 2017. С.134-135.
5. Бондарчук Н.О. Імпресіоністичні принципи в пейзажах кримських митців XX. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2010. №1. С. 81-86.
6. Булах І. Г. Грибок Дмитро Костянтинович // Енциклопедія сучасної України / ред. кол.: І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006.
7. Васильєва, І. Тенденції українського пейзажного живопису початку XXI століття. Львівський національний університет імені Івана Франка. Вісник: Серія мистецтвознавство. 2015. Випуск 1 (2). С. 60-65.
8. Головатий С.С. Каталог виставки графіка. Кривий Ріг: Вид. Криворізька міська типографія*, 1985. – 38 с.*
9. Гриценко, І. Культурний ландшафт: живопис як засіб відображення та створення. Журнал Наукові праці Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Живопис. Графіка. Дизайн. 2016. № 34. С. 48-53.
10. Давіденко Леонід. Перші серед перших. 30 років Криворізької міської організації Національної спілки художників України. Кривий Ріг: Вид. Чернявський Д.О., 2023. – С. 4-5
11. Енциклопедія Криворіжжя: у 2-х т. / [упоряд. В.П.Бухтіяров]. – Кр. Ріг: ЯВВА, 2005. – Т. 1. – 704 с.

12. Енциклопедія Криворіжжя: у 2-х т. / [упоряд. В.П.Бухтіяров]. – Кр. Ріг: ЯВВА, 2005. – Т. 2. – 816 с.
13. ЕНЦИКЛОПЕДІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ// Ярошевич Анастасія Олександрівна// URL: https://esu.com.ua/article-886049 (Дата звернення: 25.09.2024)
14. Жаборюк А. А. Український живопис останньої третини XIX – початку XX століття / Анатолій Андрійович Жаборюк. – Київ : Либідь, 1990. – 309с.
15. Журавель В.В. Соціальна роль пейзажу в українському станковому живопису другої половини XIX століття. Образотворче мистецтво. 1977. №4.
16. Іван Найденко. Метроном неспокію. // 20 років Криворізької міської організації Національної спілки художників України. Кривий Ріг: Вид. Чернявський Д.О., 2013. – с. 242-250.
17. Ірина Зінов'єва «Спільні здобутки, спільні надії, спільні традиції» 30 років Криворізької міської організації Національної спілки художників України. Кривий Ріг: Вид. Чернявський Д.О., 2023. – С. 6-7
18. Історія Криворіжжя: Сучасний погляд на історичні періоди, постаті та краєзнавчі дослідження. – Кривий Ріг: Видавничий Дім, 2001. – 187 с.
19. Карпова О. Соціокультурні аспекти пейзажного мистецтва України XIX-XX століть. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Історичні науки". 2015. Випуск 29. С. 55-58.
20. Клименко І.М. Феномен пейзажу в сучасному образотворчому мистецтві. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія "Гуманітарні науки". 2014. Випуск 10 (72). С. 112-117.
21. Косіненко О.В. І.Г. Авраменко – представник творчої інтелігенції Криворіжжя. Знаки питання в історії України: особа і суспільство в історико-культурному просторі: збірник матеріалів IV Міжнародної конференції. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2009. С.84-89.

22. Космін В., Степаненко А. Художники Криворіжжя // 20 років Криворізької міської організації Національної спілки художників України. Кривий Ріг: Вид. Чернявський Д.О., 2013. – С. 276.
23. Косогова Л. Художник Віктор Бєлов. URL: https://artrudana.com.ua/statti/byelov-viktor/page/2/ (Дата звернення: 05.08.2024 р.)
24. Красюк І. О. Нариси з історії розвитку художньої освіти в Україні в XIX – на початку XX століття: навчально-методичний посібник. Кривий Ріг: ПП Видавничий дім, 2012. – 300 с.
25. Красюк І. О. Художня освіта на лівобережній Україні другої половини XIX – початку XX століття: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Кривий Ріг, 2013. – 249 с.
26. Кривий Ріг – не лише промисловий, а й мистецький: у місті відкрилась виставка сучасних художників. URL: https://krivbass.city/news/view/krivij-rig-minus-ne-lishe-promislovij-a-j-mistetskij-u-misti-vidkrilas-vistavka-suchasnih-hudozhnikiv (Дата звернення: 04.09.2024 р.)
27. Криворізький художник передає українським військовим кошти, виручені з продажу картин. URL: https://suspilne.media/dnipro/246136-krivorizkij-hudoznik-peredae-ukrainskim-vijskovim-kosti-viruceni-z-prodazu-vlasnih-kartin (Дата звернення: 21.08.2024 р.)
28. Кулик Л.С. Історія виникнення міського пейзажу як самостійного жанру живопису. Київ. 2018. С. 347-350.
29. Лис В.Д. Художня слава Кривого Рогу: Григорій Шишко. Кривий Ріг, 2019. – 108 с.
30. Лис В.Д. Художня слава Кривого Рогу: Степан Головатий. Кривий Ріг, 2020. – 112 с.
31. Лисенко Ганна Олександрівна. Художнє життя Запоріжжя другої половини XX – початку XXI століть
32. Лівенець С.Я. Лицар її величності. - Д:ПП «ЛіраЛТД», 2005. С. 124-126.

33. Лобановський Б. Б. Українське мистецтво другої половини XIX – початку XX ст. / Б. Б. Лобановський, П. І. Говдя. – Київ : Мистецтво, 1989. – 204 с
34. Мішуровський В. Колорит в живописі і його засвоєння студентами під час пленерної практики // Матеріали конференції «Сталий розвиток промисловості та суспільства». Кривий Ріг, 2015. – С. 106–107.
35. Мороз О.Г. Бєлов Віктор Омелянович // Енциклопедія сучасної України / ред. кол.: І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. — Т. 1 : А. — 823 с.
36. Новик Л.И. Кан Д.И. Кривой Рог: Путеводитель-справ.-Днипропетровск: Промень, 1986. – 191 с.
37. Новікова І. В. Григорій Шишко – видатний художник з Кривого Рогу // Промінь просвіти. – 2013. – № 9. – С. 4.
38. Новосад М.Г., Білоус С.І., Терешкун О.Ф., Борисевич Л.В. Руйнування культурної спадщини України в умовах війни як проблема: філософсько-культурологічний аспект. Освітній дискурс: збірник наукових праць. 2022. №39 (1-3). С.62-76.
39. Павлова Т. В. Фотомистецтво в художній культурі Харкова останньої третини XX століття (на матеріалі пейзажного жанру). Автореф. дис…канд. мистецтвознавства: 17.00.01 / Харківська державна академія культури. Харків, 2007. – 20 с.
40. Павлова Т. В. Художньо-стилістичні напрямки в українському пейзажі I третини XX століття (харківське мистецьке коло). Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архитектура. 2012. № 7. С. 115-117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2012_7_28 (Дата звернення 06.12.2024 р.)
41. Павлова Т. Земля–вогонь–вугілля–залізо–руда–пил–бруд–повітря–вода // Kino-Коло (Київ). 2006. № 32. С. 28–29.
42. Павлова Т. Міські структури // Urban structures [Українсько-шведський культурний проект]. К.: 3Z, 2007. С.2-4.

43. Павлова Т. Погляд на індустрію: Фотографії О. Іваницького // Вісн. Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. [Сер.] Мистецтво. Архітектура. Х., 2007. – № 8. – С. 99–106.
44. Павлова Т.В. Імпресіонізм та фотографічність в українському пейзажі кінця XIX - поч. XX ст. // Вісн. Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. [Сер.] Мистецтво. Архітектура : Зб. наук. пр. – Х.: ХДАДМ, 2010. – № 7. – С. 145-149.
45. Пам’ятки Криворіжжя на полотнах митців. URL: https://krmuz.dp.ua/index.php/component/k2/item/275-pamiatky-kryvorizhzhia-napolotnakh-myttsiv-zhyvopys-hrafika (Дата звернення: 13.07.2024 р.)
46. Пасічник Г. П. Деякі смислові трансформації концепта «пейзаж» в англомовних художніх текстах / Г. П. Пасічник // Матеріали міжнародної конф. – Х.: Нац. ун-т імені В. Каразіна, 2004. – С.212-215.
47. Рукавицин І. А. Кривий Ріг в кінці XIX – на початку XX століття. – К.: «Р.К. Мастерпринт», 2013. – 128 с.
48. Саксагань: літературно-художній і публіцистичний альманах. – Кривий Ріг: Вид. «Діонат», 2016. – № 1 (83).
49. Саксагань: літературно-художній і публіцистичний альманах. – Кривий Ріг: Вид. «Діонат», 2016. – № 2 (96).
50. Сидоренко В. Д. Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань: розвиток візуал. мистецтва України XX – XXI століття. Київ : ВХ , 2008. 187 с.
51. Соколюк Л. Графіка Бойчукістів / Л. Соколюк. — Харків : Видання часопису "Березіль" ; Нью-Йорк : Видавництво М. П. Коць, 2002. — 224 с. : іл. — ISBN 966-95620-7-4.
52. Травми війни, перенесені на полотно: у Кривому Розі презентували виставку «Вона». URL: https://one.kr.ua/news/52511 (Дата звернення: 17. 06.2024 р.)

53. Удріс І.М. Пензлем, словом і пером // Саксагань. – Кривий Ріг, 2013. – № 1. – С. 64–66.
54. Усенко Н. О. Художнє життя Харкова другої половини XX – початку XXI століття: / Харківській державній академії дизайну і мистецтв Харків, 2015. 180 с
55. Факультет мистецтв КДПУ. 40 років художньо-графічному відділенню…Від початку до сьогодення…1979-2019. Кривий Ріг, 2019 – 15 с.
56. Федоров Т.В. Мистецька спадщина Григорія Шишка як відображення культурного середовища Кривого Рогу другої половини XX століття-2024 р.
57. Федоров Т.В. Сучаний стан розвитку образотворчого митсетцва Криворіжжя - 2024 р.
58. Фесенко Г.Г. Культурна ідентифікація ландшафтів в пейзажному живописі. Studia Slobozhanica: матеріали всеукр. наук.-метод. конф. «Слобожанський гуманітарій–2018» (Харків, 30 березня 2018 р.). 2018. р. 138- 148.
59. Харківська пейзажна школа. Остання чверть XIX – початок XX століття: Альбом. / В.Немцова, С.Бінусова, О.Денисенко. Київ, 2009. 272 с.
60. Художній альбом «30 років Криворізький міський організації Національної спілки художників України ». Кривий Ріг: 2014 р. 136 с.
61. Художній альбом «Кривий Ріг – залізне серце України». Криворізька організація Національної спілки художників України. Кривий Ріг: Вид. «Майстерня Художнього проектування», 2024. – 45 с.
62. Черватюк В. «Пленерний живопис – невід'ємна складова художньої освіти». Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки. 2010. С.403–409.
63. Ярошевич А. Від реалістичної стриманості до експериментів із кольором: творчість Г.І. Синиці 1940-х – початку 1960-х років // Криворіжжя:

погляд у минуле: матеріали IV історико-краєзнавчих читань.– Кривий Ріг, 2018.– С. 77–82.

64. Ярошевич А. Солома як нетрадиційний художній матеріал у декоративних і монументально-декоративних творах Григорія Синиці // Криворіжжя: погляд у минуле: матеріали VII історико-краєзнавчих читань, м. Кривий Ріг, 15 квітня 2021 р.– Кривий Ріг, 2021.– Т. 2.– С. 48–53.
65. Ярошевич А. Флоромозаїка у творчому спадку Григорія Синиці // Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 22 грудня 2020 р.– Переяслав-Хмельницький, 2020.– Вип. 66.– С. 107–110.

ДОДАТОК А.

Список ілюстрацій

1. Іл.1. Яна Скляр «Ритми Криворіжжя». 2023 р. Полотно, олія. 80 х 60 см.

2. Іл. 2. Іван Авраменко «Криворіжжя». 1985 р. Полотно, олія. 200х100 см.

3. Іл. 3. Іван Авраменко «Куточок Кривого Рогу». 1995 р.
Полотно, олія. 28 х 39 см.

4. Іл. 4. Іван Авраменко «Весна в Кривбасі». 1991 р.
Полотно, олія. 100 х 98 см.

5. Іл. 5. Григорій Шишко «Полудень спекотний день». 1970 р.
Полотно, олія. 50 х 70 см.

6. Іл. 6. Григорій Шишко «Ще один спекотний день». 1974 р.
Полотно, олія. 80 х 50 см.

7. Іл. 7. Григорій Шишко «Дорога на шахту Батьківщина». 1985 р.
Полотно, олія. 50 х 80 см.

8. Іл. 8. Віктор Бєлов «Весна в Кривбасі». 1990 р.
Полотно, олія. 91 х 110 см.

9. Іл. 9. Віктор Бєлов «9 домена Будується». 1981 р.
Полотно, олія. 95 х 129 см.

10. Іл. 10. Віктор Бєлов «Джержинка». 1981 р.
Полотно, олія. 90 х 130 см.

11. Іл. 11. Віктор Мішуровський «Сніг і сонце». 2017 р.
Полотно, олія. 50 х 70 см.

12. Іл. 12. Віктор Мішуровський «Осінній день». 2019 р.
Полотно, олія. 40 х 50 см.

13. Іл. 13. Віктор Мішуровський «Осіння симфонія». 2021 р.
Полотно, олія. 45 х 55 см.

14. Іл. 14. Віктор Мішуровський «Ранок». 2023 р.
Полотно, олія. 40 х 60 см.

15. Іл. 15. Віктор Мішуровський «Гора Говерла». 2023 р.
Полотно, олія. 50 х 70 см.

16. Іл. 16. Віктор Мішуровський «Полонина». 2023 р.
Полотно, олія. 55 х 75 см.

17. Іл. 17. Олександр Юрченко «Місток». 2004 р.
Полотно, олія. 58 х 44 см.

18. Іл. 18. Олександр Юрченко «Ранок на Світязі». 2023 р.

Полотно, олія. 50 х 70 см.
19. Іл. 19. Олександр Юрченко «Світязь затока». 2015 р.
Полотно, олія. 45 х 55 см.
20. Іл. 20. Олександр Юрченко «Вечір». 2021 р.
Полотно, олія. 30 х 50 см.
21. Іл. 21. Анатолій Труфкін «Душа міста». 2005 р.
Полотно, олія. 80 х 100 см.
22. Іл. 22. Анатолій Труфкін «Настрій. Пейзаж». 2012 р.
Полотно, олія. 80 х 120 см.
23. Іл. 23. Микола Рябоконь «Кривий Ріг – моє місто». 2017 р.
Полотно, олія. 80 х 120 см.
24. Іл. 24. Микола Рябоконь «Кривий Ріг сто років тому». 2017 р.
Полотно, олія. 75 х 100 см
25. Іл. 25. Тимур Федоров «Човникова станція». 2023 р.
Полотно, олія. 50 х 30 см.
26. Іл. 26. Тимур Федоров «Завод». 2021 р.
Полотно, олія. 80 х 100 см.
27. Іл. 27. Дмитро Грибок «Спас». 1999 р.
Полотно, олія. 90х 75 см
28. Іл. 28. Дмитро Грибок «Кавун». 2004 р.
Полотно, олія. 50х 80 см.
29. Іл. 29. Дмитро Грибок «Бузок і кульбаба». 1998 р.
Полотно, олія. 80х100 см.
30. Іл. 30. Анастасія Ярошевич «Східний колорит». 2014 р.
Папір, акварель. 45х35 см.
31. Іл. 31. Анастасія Ярошевич «Натюрморт з динею». 2015 р.
Полотно, олія. 50х80 см.
32. Іл. 32. Юрій Зелений «Еволюція ». 2001 р.
Полотно, олія. 60х35 см.
33. Іл. 33. Юрій Зелений «Осінь в південному місті». 2007 р.
Полотно, олія. 70х100 см.
34. Іл. 34. Юрій Зелений «Діви». 2007 р.
Полотно, олія. 90х55 см.
35. Іл. 35. Віктор Горяєв «Задума». 2015 р.
Полотно на ДВП, змішана техніка. 35х50 см.
36. Іл. 36. Віктор Горяєв «Очі». 2014 р.
Полотно на ДВП, змішана техніка. 60х40 см.
37. Іл. 37. Віктор Горяєв «Мартіша. Цикл Відображення». 2019 р.
Полотно, олія. 157х87 см.

38. Іл. 38. Віктор Горяєв «Поціновувачка Китаю. Цикл Райські птахи». 2019 р. Полотно, змішана техніка. 123х85 см.
39. Іл. 39. Григорій Синиця «Скіфі». 1972 р.
Панно, флоромозаїка
40. Іл. 40. Григорій Синиця «Нестор-Літописець». 1970 р.
Панно, флоромозаїка
41. Іл. 41. Григорій Синиця «Поєдинок». 1971 р.
Панно, флоромозаїка
42. Іл. 42. Григорій Синиця «Байда». 1968 р.
Панно, флоромозаїка
43. Іл. 43. Григорій Синиця «Поляни». 1975 р.
Полотно, олія
44. Іл. 44. Володимир Авраменко «Біля палаючого села». 1965 р.
Ліногравюра
45. Іл. 45. Володимир Авраменко «На панщину». 1963 р.
Ліногравюра
46. Іл. 46. Володимир Авраменко «Битва з ляхами». 1963 р.
Ліногравюра
47. Іл. 47. Олександр Арсентьєв «Шахти Криворіжжя». 1960 р.
Ліногравюра
48. Іл. 48. Олександр Арсентьєв «У кар'єрі». 1960 р.
Ліногравюра
49. Іл. 49. Олександр Арсентьєв «Шахта Північна». 1960 р.
Ліногравюра
50. Іл. 50. Степан Головатий «Телятниця радгоспу». 1982 р.
Папір, вугілля. 73х50 см.
51. Іл. 51. Степан Головатий «Портрет ветерана». 1983 р.
Папір, вугілля. 66х46 см.
52. Іл. 52. Степан Головатий «Яхт-клуб Архангельська». 1961р.
Папір,акварель. 40х47 см.
53. Іл. 53. Степан Головатий «Берег Північної Двини. Архангельськ». 1961р. Папір,акварель. 40х47 см.
54. Іл. 54. Степан Головатий «Старий Архангельськ». 1962р.
Папір,акварель. 40х47 см.
55. Іл. 55. Степан Головатий «В чувашському селі». 1970р.
Папір,гуаш. 80х60 см.
56. Іл. 56. Степан Головатий «Карельська ідиліяі». 1960р.
Папір,гуаш. 40х47 см.
57. Іл. 57. Леонід Давиденко «Мамай». 2007 р.

Полотно, олія. 60х80 см.
58. Іл. 58. Леонід Давиденко «Іван Гонта». 2010 р.
Полотно, олія. 80х90 см
59. Іл. 59. Леонід Давиденко «Юрій Змієборець». 2011 р.
Полотно, олія. 50х70 см
60. Іл. 60. Леонід Давиденко «Смерть козака». 2009 р.
папір, ручка. 45х32 см
61. Іл. 61. Ірина Красюк «Червона фантазія». 2011 р.
папір, пастель. 55х65 см
62. Іл. 62. Ірина Красюк «Вечірня розмова в листопаді». 2011 р.
папір, пастель. 55х65 см
63. Іл. 63. Ірина Красюк «Кабак». 2017 р.
папір, пастель. 50х65 см
64. Іл. 64. Олександра Федорова «Скорбота». 2022 р.
папір, акварель. 42х59 см
65. Іл. 65. Олександра Федорова «Віра». 2022 р.
папір, акварель. 42х59 см
66. Іл. 66. Олександра Федорова «Надія». 2022 р.
папір, акварель. 42х59 см
67. Іл. 67. Пилип Косенко «Фотографії міста Кривого Рогу . 2022 р.
68. Іл. 68. Пилип Косенко «Фотографії міста Кривого Рогу . 2022 р.
69. Іл. 69. Пилип Косенко «Фотографії міста Кривого Рогу . 2022 р.
70. Іл. 70. Максим Горбатенко «1439131123». 2023 р.
папір, монотипія. 25х25 см
71. Іл. 71. Максим Горбатенко «1410141123». 2023 р.
папір, монотипія. 25х25 см
72. Іл. 72. Максим Горбатенко «Янгол над горизонтом». 2023 р.
папір, монотипія. 25х25 см
73. Іл. 73. Юлія Бабильова «Думки з кавою». 2021 р.
полотно, олія. 100х50 см

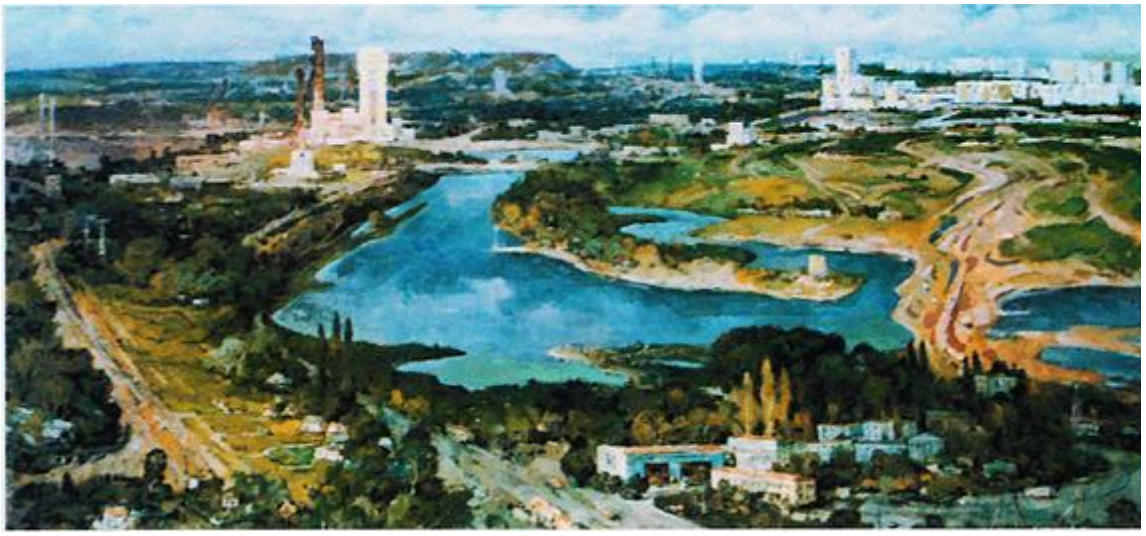
ДОДАТОК Б.

Альбом ілюстрацій

Іл. 1. Яна Скляр «Ритми Криворіжжя». 2023 р.

Полотно, олія. 60 х 80 см.

Іл. 2. Іван Авраменко «Криворіжжя». 1985 р.

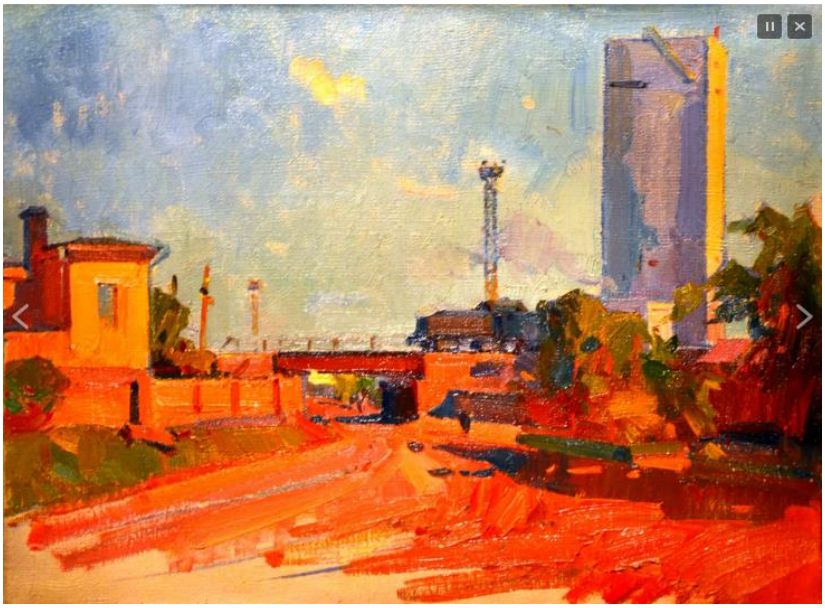
Полотно, олія. 100х200 см.

Іл. 3. Іван Авраменко «Куточок Кривого Рогу». 1995 р.
Полотно, олія. 28 х 39 см.

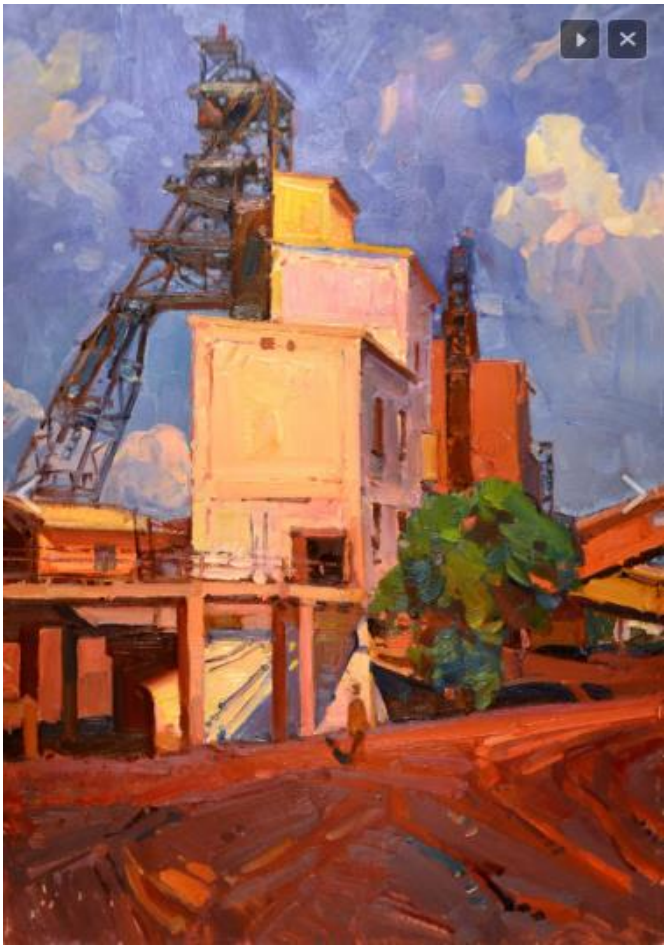

Іл. 4. Іван Авраменко «Весна в Кривбасі». 1991 р.
Полотно, олія. 100 х 98 см.

Іл. 5. Григорій Шишко «Полудень спекотний день». 1970 р.

Полотно, олія. 50 х 70 см.

Іл. 6. Григорій Шишко «Ще один спекотний день». 1974 р.

Полотно, олія. 80 х 50 см.

Іл.7. Григорій Шишко «Дорога на шахту Батьківщина». 1985 р.

Полотно, олія. 50 х 80 см.

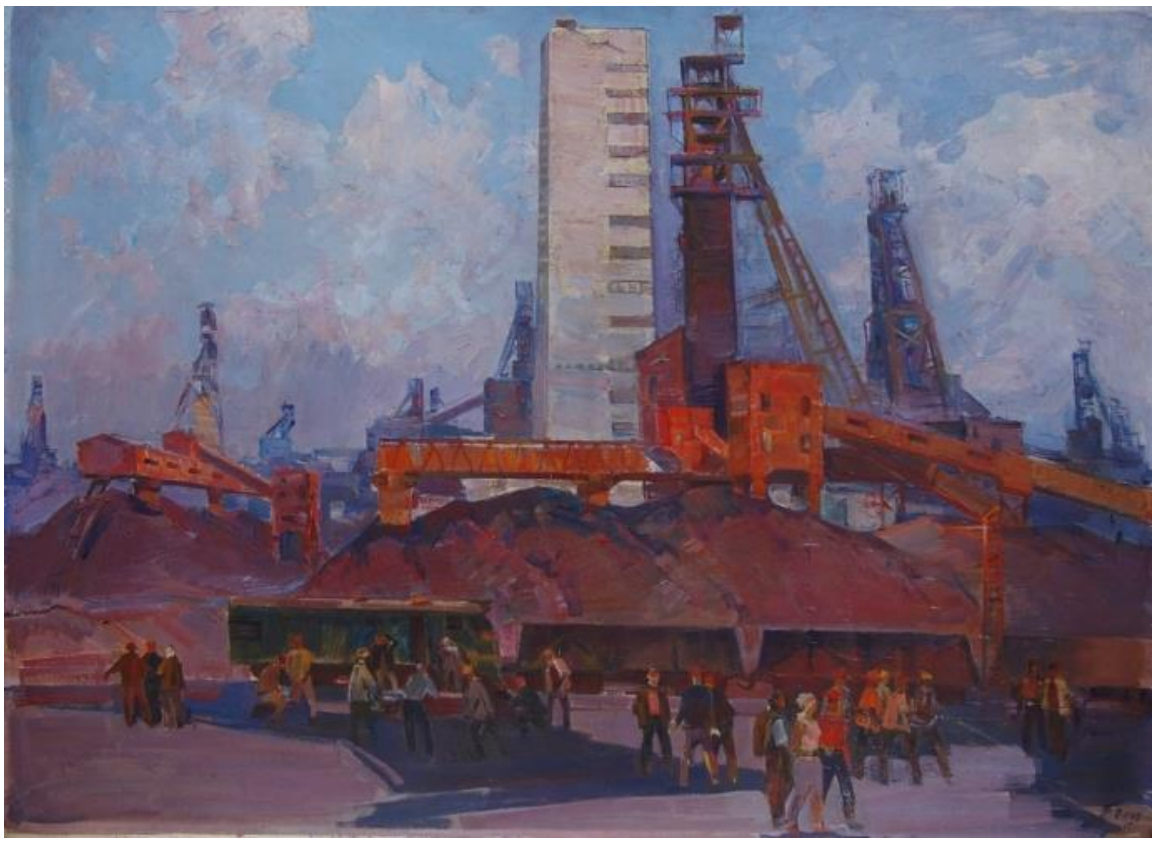
Іл. 8. Віктор Бєлов «Весна в Крибасі». 1990 р.

Полотно, олія. 91 х 110 см.

Іл. 9. Віктор Бєлов «9 домена Будується». 1981 р.

Полотно, олія. 95 х 129 см.

Іл. 10. Віктор Бєлов «Джержинка». 1981 р.

Полотно, олія. 90 х 130 см.

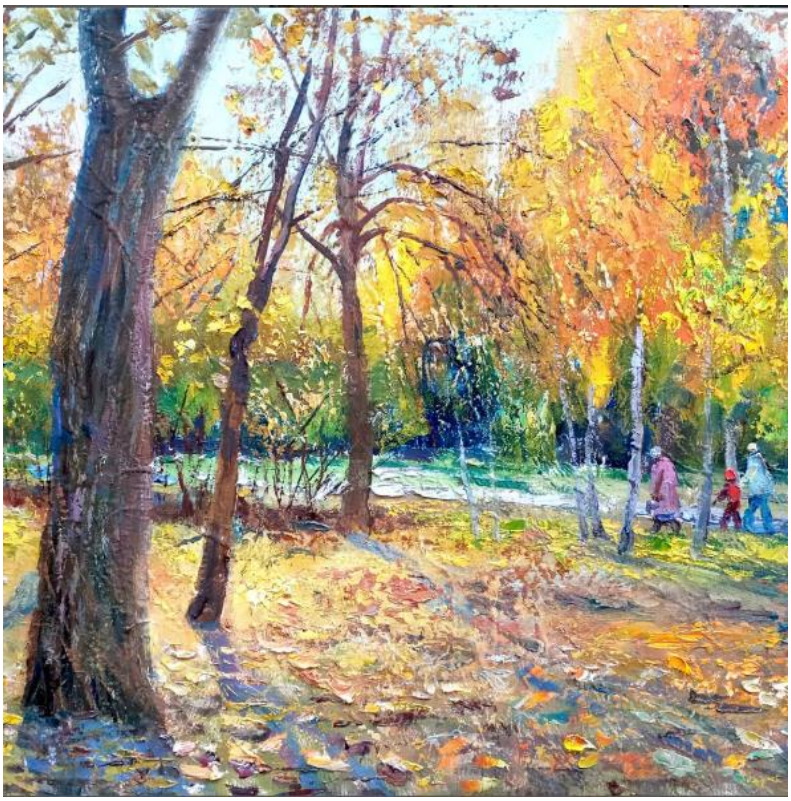
Іл. 11. Віктор Мішуровський «Сніг і сонце». 2017 р.

Полотно, олія. 50 х 70 см.

Іл. 12. Віктор Мішуровський «Осінній день». 2019 р.

Полотно, олія. 40 х 50 см.

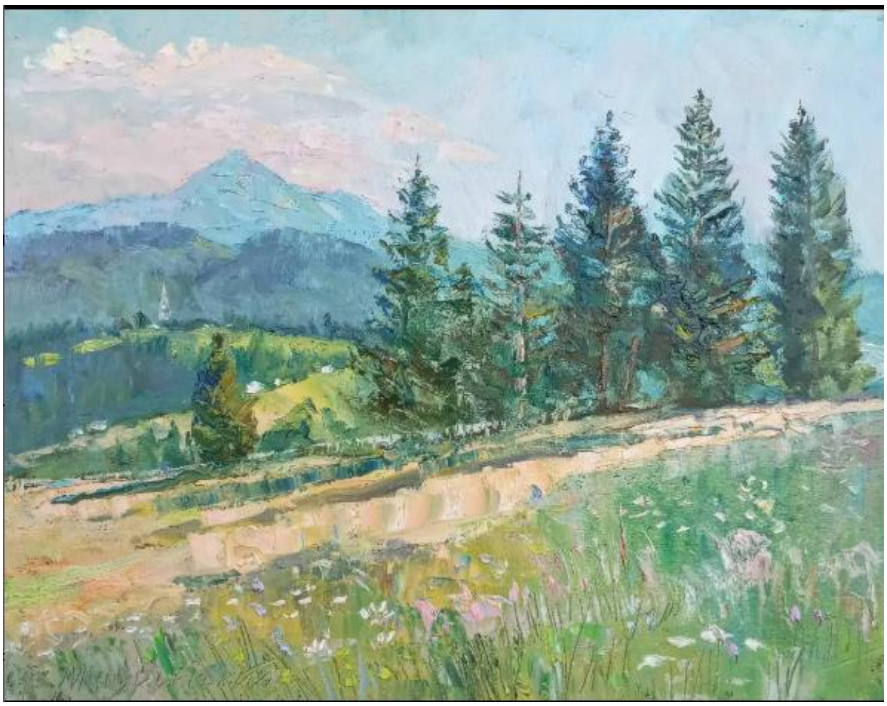
Іл. 13. Віктор Мішуровський «Осіння симфонія». 2021 р.

Полотно, олія. 45 х 55 см.

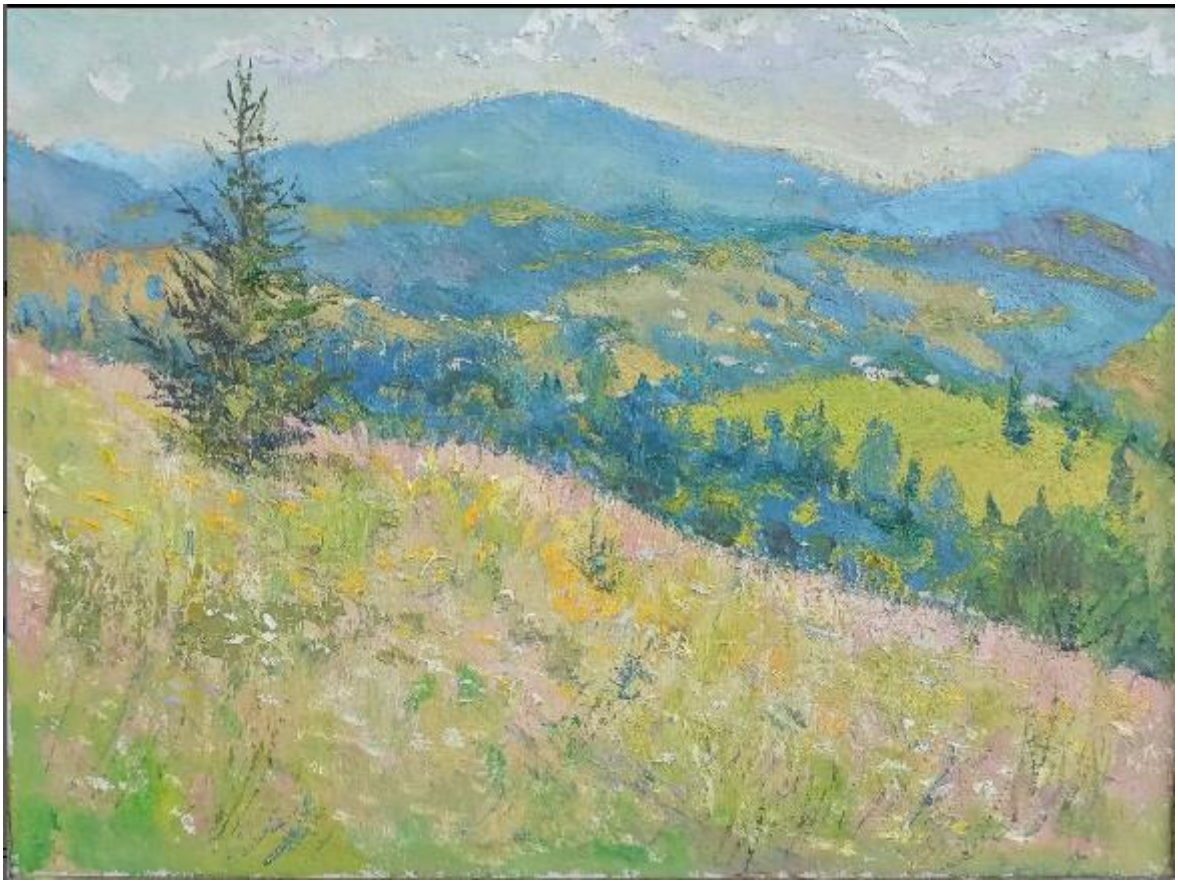
Іл. 14. Віктор Мішуровський «Ранок». 2023 р.

Полотно, олія. 40 х 60 см.

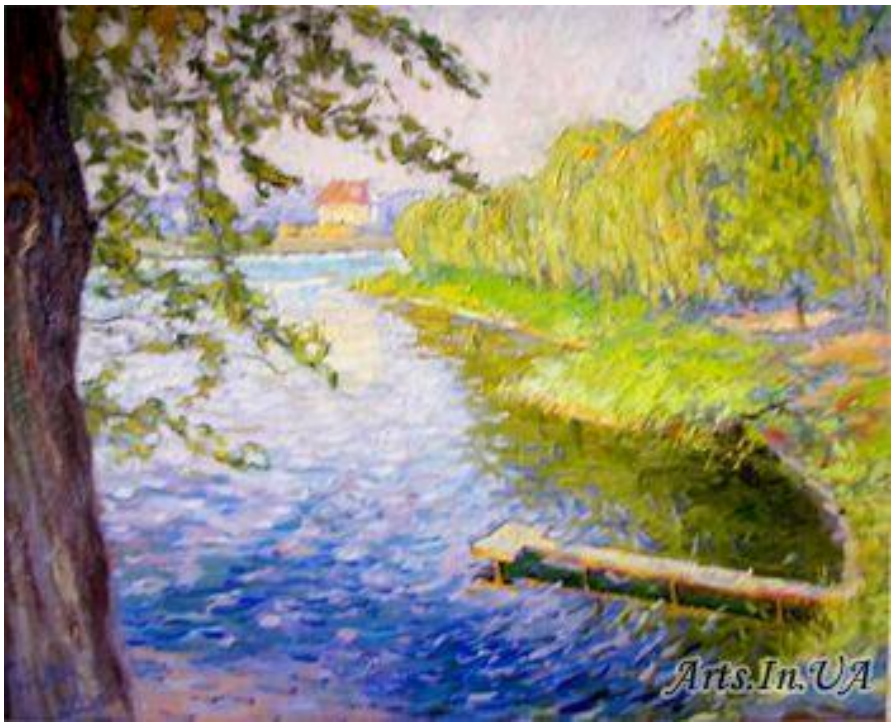
Іл. 15. Віктор Мішуровський «Гора Говерла». 2023 р.

Полотно, олія. 50 х 70 см.

Іл. 16. Віктор Мішуровський «Полонина». 2023 р.

Полотно, олія. 55 х 75 см.

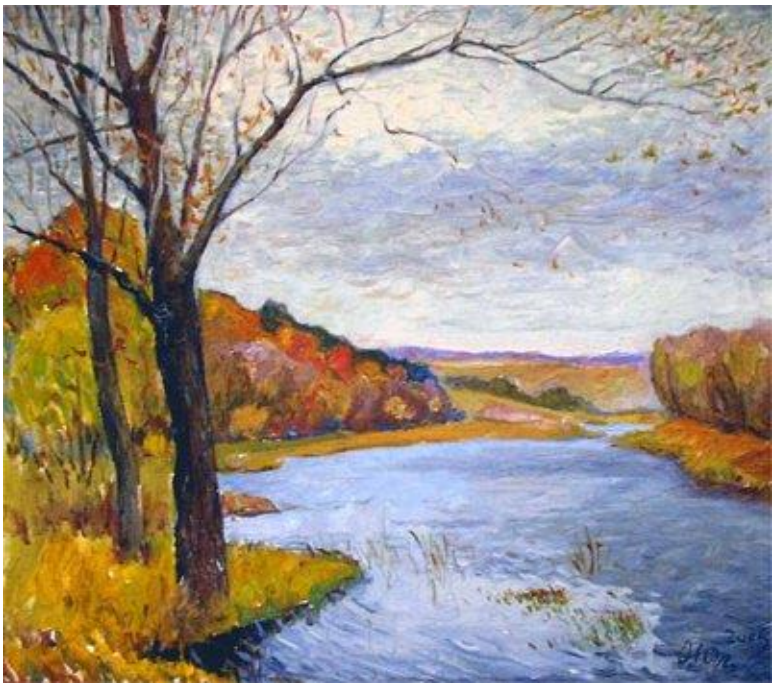
Іл. 17. Олександр Юрченко «Місток». 2004 р.

Полотно, олія. 58 х 44 см.

Іл. 18. Олександр Юрченко «Ранок на Світязі». 2023 р.

Полотно, олія. 50 х 70 см.

Іл. 19. Олександр Юрченко «Світязь затока». 2015 р.

Полотно, олія. 45 х 55 см.

Іл. 20. Олександр Юрченко «Вечір». 2021 р.

Полотно, олія. 30 х 50 см.

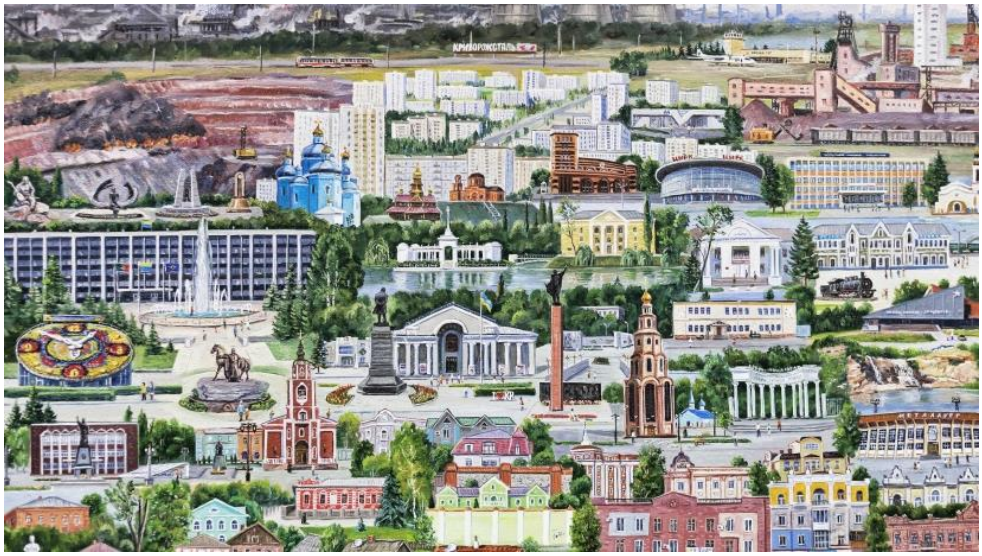
Іл. 21. Анатолій Труфкін «Душа міста». 2005 р.

Полотно, олія. 80 х 100 см.

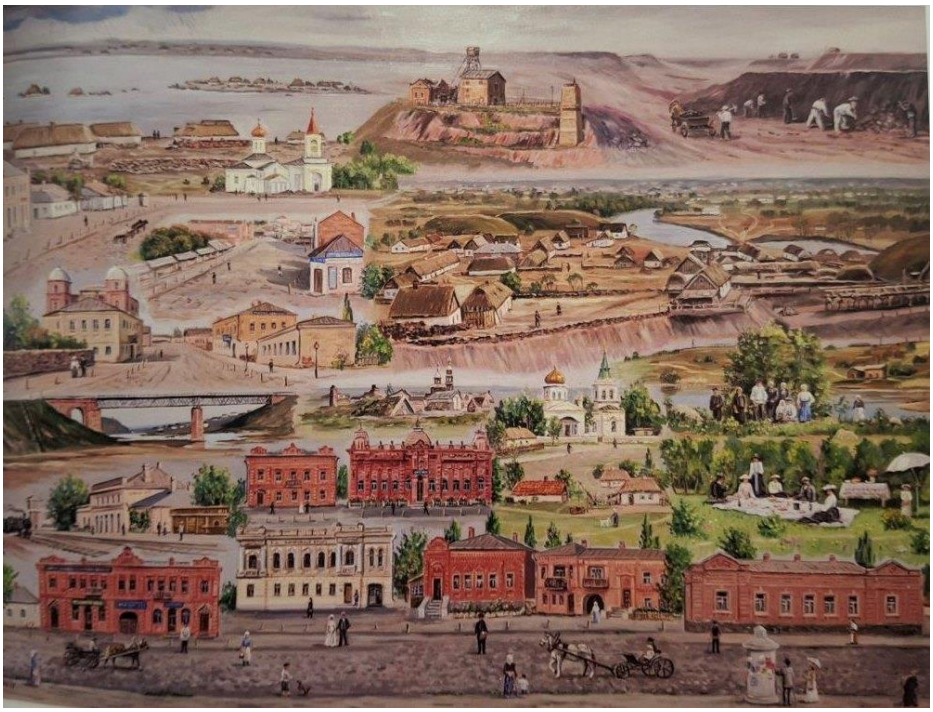
Іл. 22. Анатолій Труфкін «Настрій. Пейзаж». 2012 р.

Полотно, олія. 80 х 120 см.

Іл. 23. Микола Рябоконь «Кривий Ріг – моє місто». 2017 р.

Полотно, олія. 80х 120 см.

Іл. 24. Микола Рябоконь «Кривий Ріг сто років тому». 2017 р.

Полотно, олія. 75 х 100 см

Іл. 25. Тимур Федоров «Човникова станція». 2023 р.

Полотно, олія. 50 х 30 см.

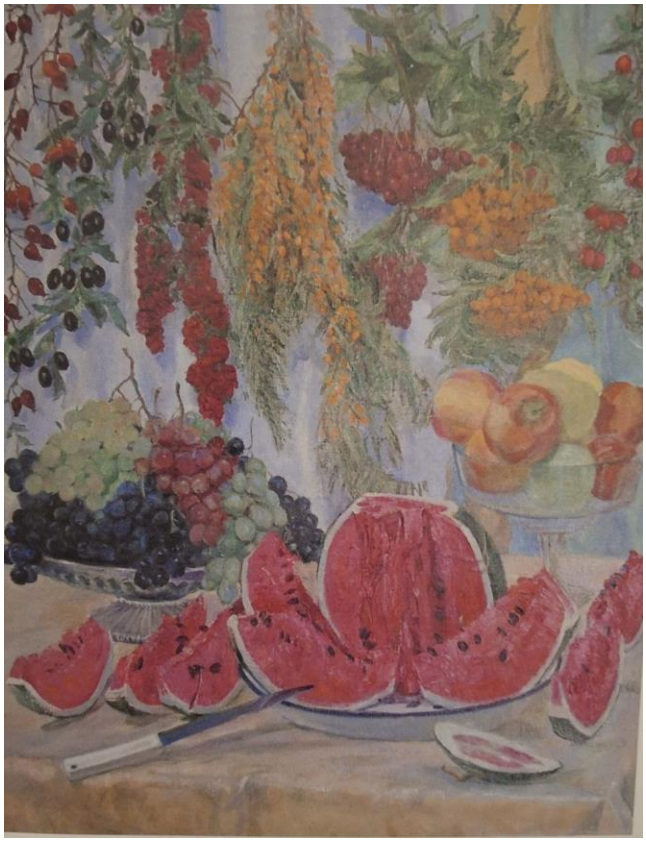
Іл. 26. Тимур Федоров «Завод». 2021 р.

Полотно, олія. 80 х 100 см.

Іл. 27. Дмитро Грибок «Спас». 1999 р.

Полотно, олія. 90х 75 см.

Іл. 28. Дмитро Грибок «Кавун». 2004 р.

Полотно, олія. 50х 80 см.

Іл. 29. Дмитро Грибок «Бузок і кульбаба». 1998 р.

Полотно, олія. 80х100 см.

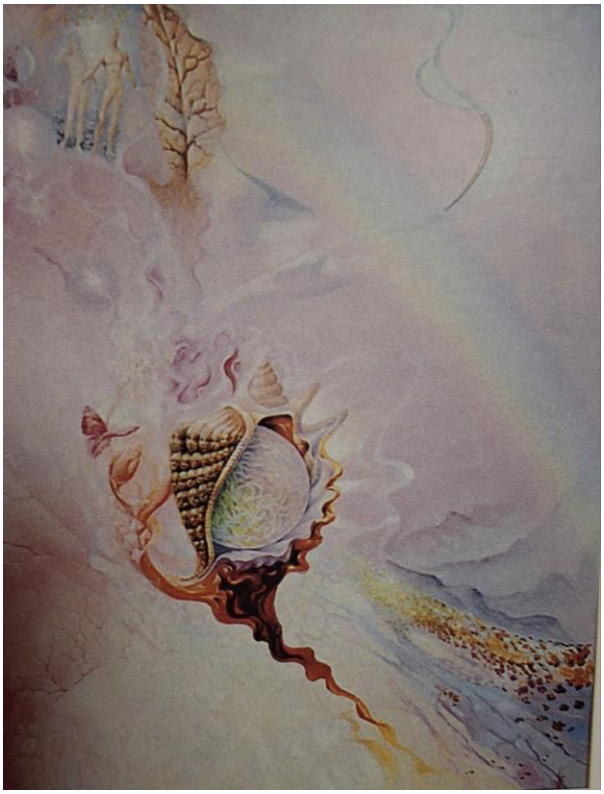
Іл. 30. Анастасія Ярошевич «Східний колорит». 2014 р.

Папір, акварель. 45х35 см.

Іл. 31. Анастасія Ярошевич «Натюрморт з динею». 2015 р.

Полотно, олія. 50х80 см.

Іл. 32. Юрій Зелений «Еволюція ». 2001 р.

Полотно, олія. 60х35 см.

Іл. 33. Юрій Зелений «Осінь в південному місті». 2007 р.

Полотно, олія. 70х100 см.

Іл. 34. Юрій Зелений «Діви». 2007 р.

Полотно, олія. 90х55 см.

Іл. 35. Віктор Горяєв «Задума». 2015 р.

Полотно на ДВП, змішана техніка. 35х50 см.

Іл. 36. Віктор Горяєв «Очі». 2014 р.

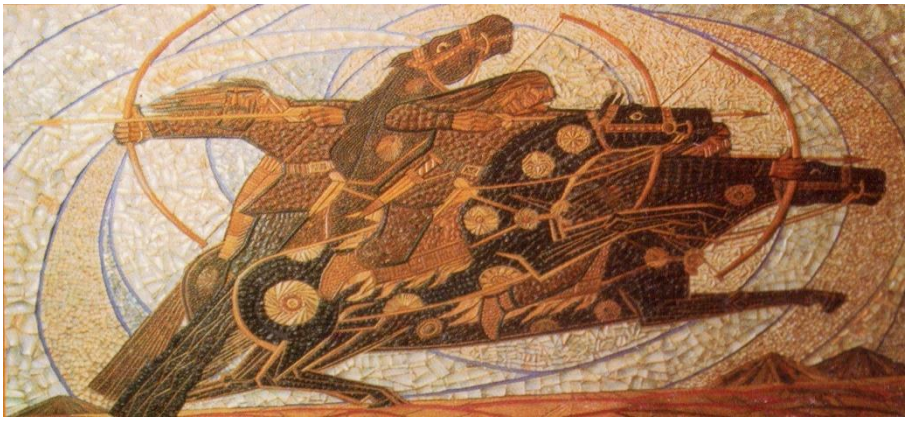
Полотно на ДВП, змішана техніка. 60х40 см.

Іл. 37. Віктор Горяєв «Мартіша. Цикл Відображення». 2019 р. Полотно, олія. 157х87 см.

Іл. 38. Віктор Горяєв «Поціновувачка Китаю. Цикл Райські птахи». 2019 р. Полотно, змішана техніка. 123х85 см.

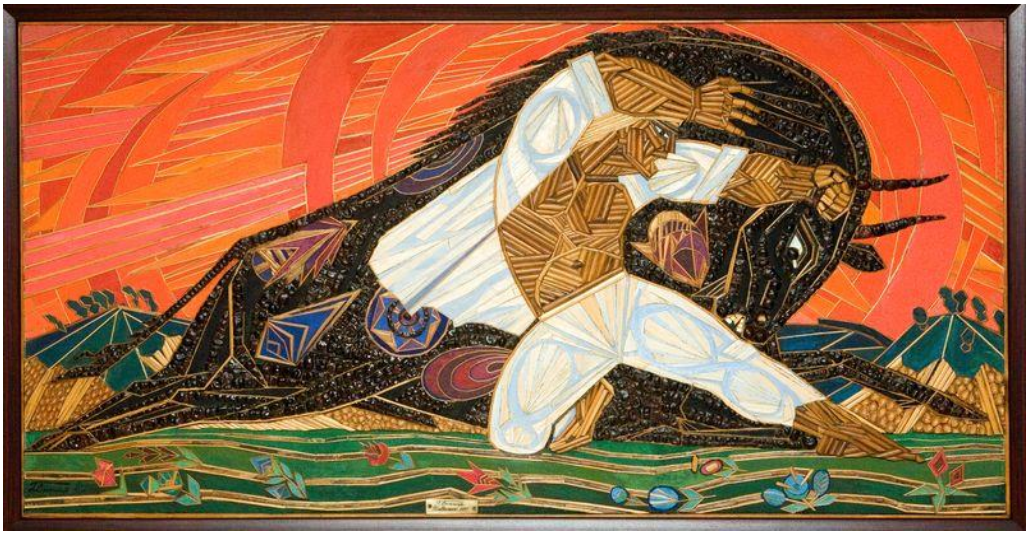
Іл. 39. Григорій Синиця «Скіфі». 1972 р.

Панно, флоромозаїка

Іл. 40. Григорій Синиця «Нестор-Літописець». 1970 р.

Панно, флоромозаїка

Іл. 41. Григорій Синиця «Поєдинок». 1971 р.

Панно, флоромозаїка

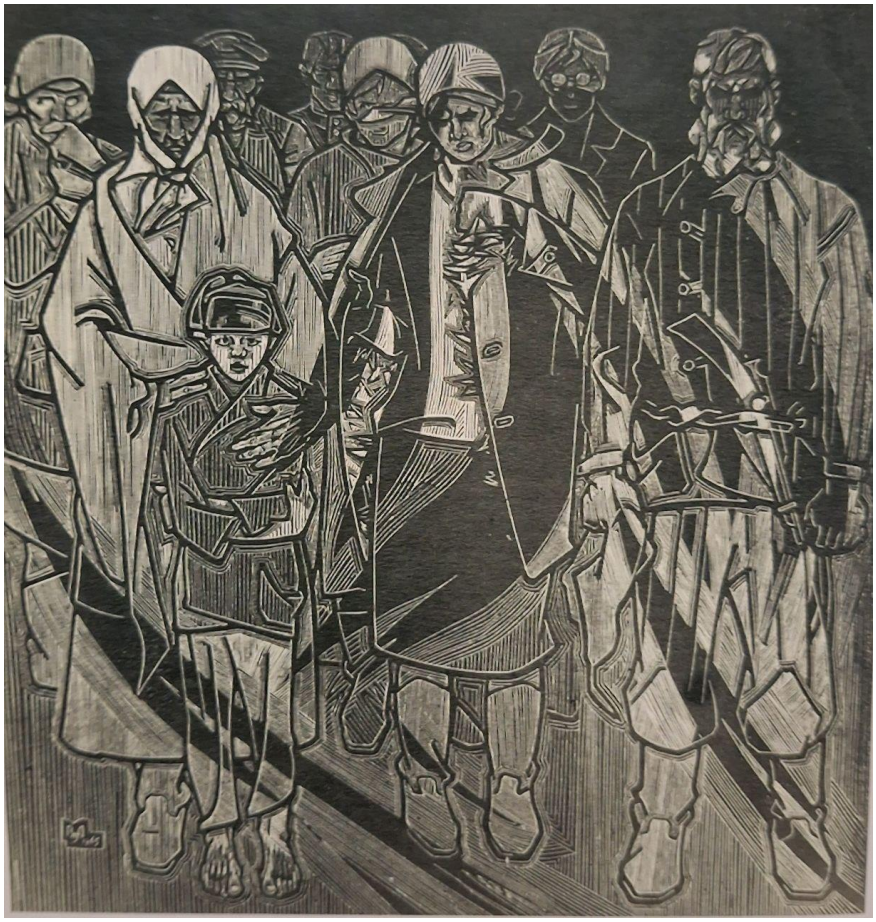
Іл. 42. Григорій Синиця «Байда». 1968 р.

Панно, флоромозаїка

Іл. 43. Григорій Синиця «Поляни». 1975 р.

Полотно, олія

Іл. 44. Володимир Авраменко «Біля палаючого сила». 1965 р.

Ліногравюра

Іл. 45. Володимир Авраменко «На панщину». 1963 р.

Ліногравюра

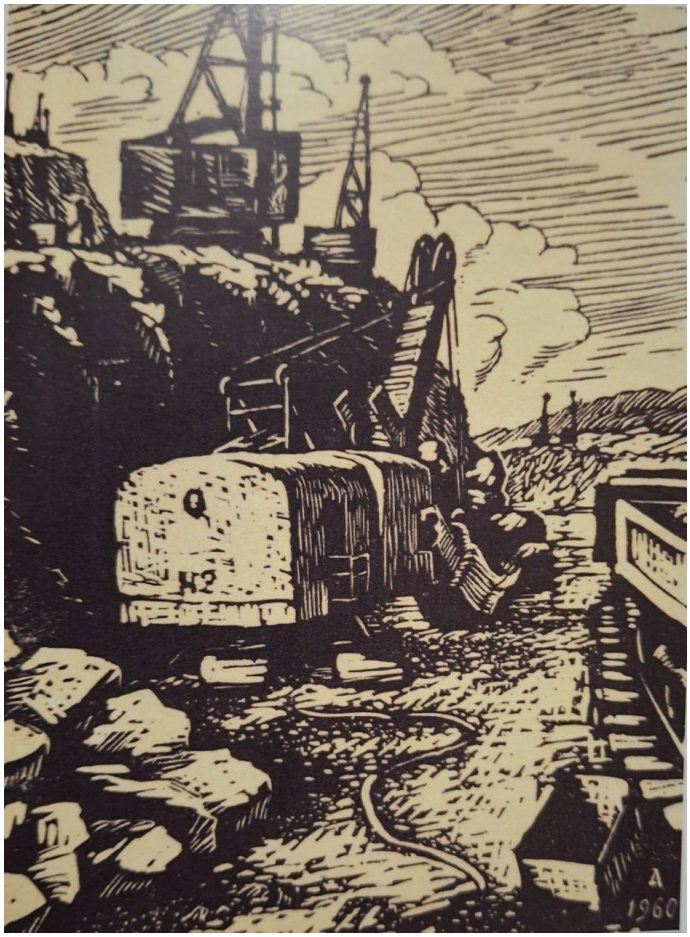
Іл. 46. Володимир Авраменко «Битва з ляхами». 1963 р.

Ліногравюра

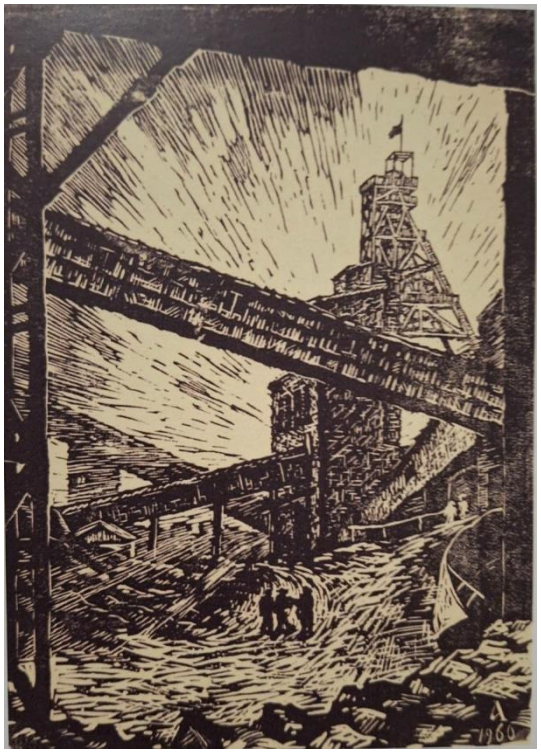
Іл. 47. Олександр Арсентьєв «Шахти Криворіжжя». 1960 р.

Ліногравюра

Іл. 48. Олександр Арсентьєв «У кар'єрі». 1960 р.

Ліногравюра

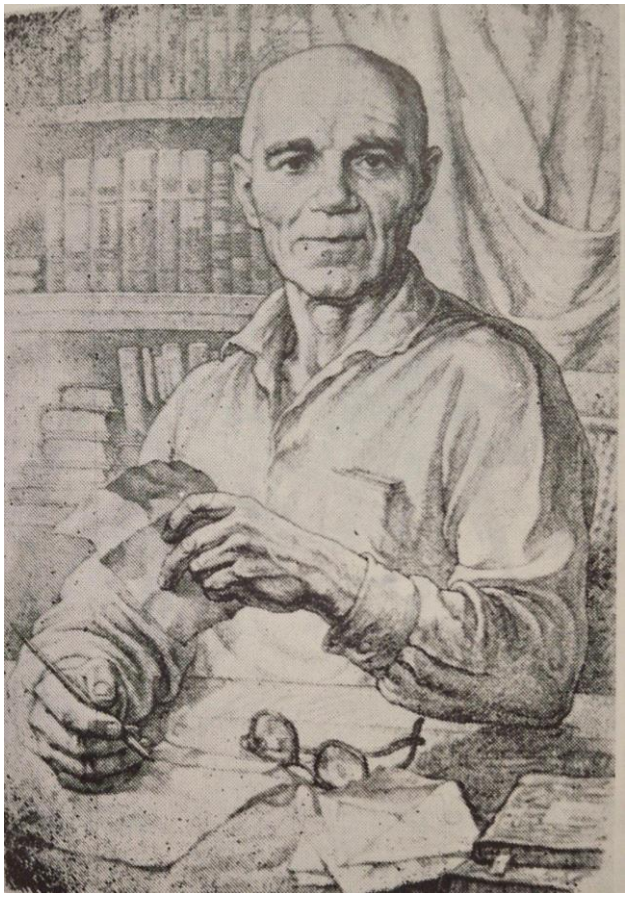
Іл. 49. Олександр Арсентьєв «Шахта Північна». 1960 р.

Ліногравюра

Іл. 50. Степан Головатий «Телятниця радгоспу». 1982 р.

Папір, вугілля. 73х50 см.

Іл. 51. Степан Головатий «Портрет ветерана». 1983 р.

Папір, вугілля. 66х46 см.

Іл. 52. Степан Головатий «Яхт-клуб Архангельська». 1961р.

Папір,акварель. 40х47 см.

Іл. 53. Степан Головатий «Берег Північної Двини. Архангельськ». 1961р. Папір,акварель. 40х47 см.

Іл. 54. Степан Головатий «Старий Архангельськ». 1962р. Папір,акварель. 40х47 см.

Іл. 55. Степан Головатий «В чувашському селі». 1970р.

Папір,гуаш. 80х60 см.

Іл. 56. Степан Головатий «Карельська ідиліяі». 1960р.

Папір,гуаш. 40х47 см.

Іл. 57. Леонід Давиденко «Мамай». 2007 р.

Полотно, олія. 60х80 см.

Іл. 58. Леонід Давиденко «Іван Гонта». 2010 р.

Полотно, олія. 80х90 см

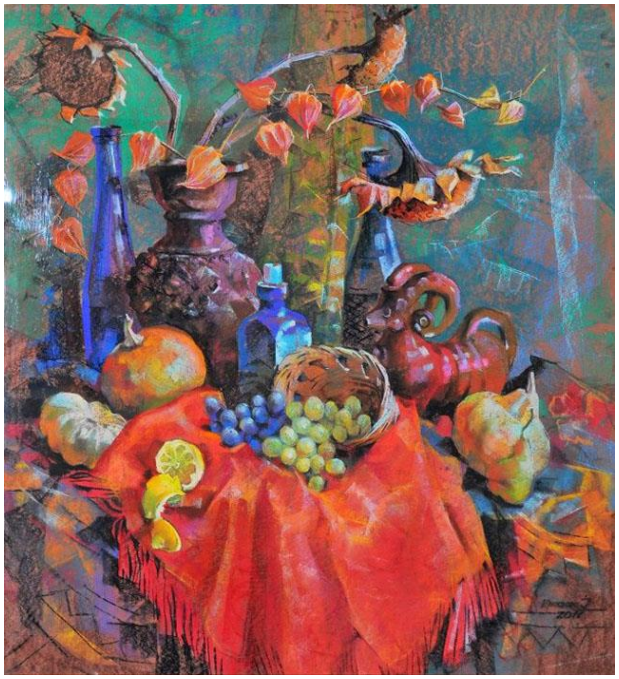
Іл. 59. Леонід Давиденко «Юрій Змієборець». 2011 р.

Полотно, олія. 50х70 см

Іл. 60. Леонід Давиденко «Смерть козака». 2009 р.

папір, ручка. 45х32 см

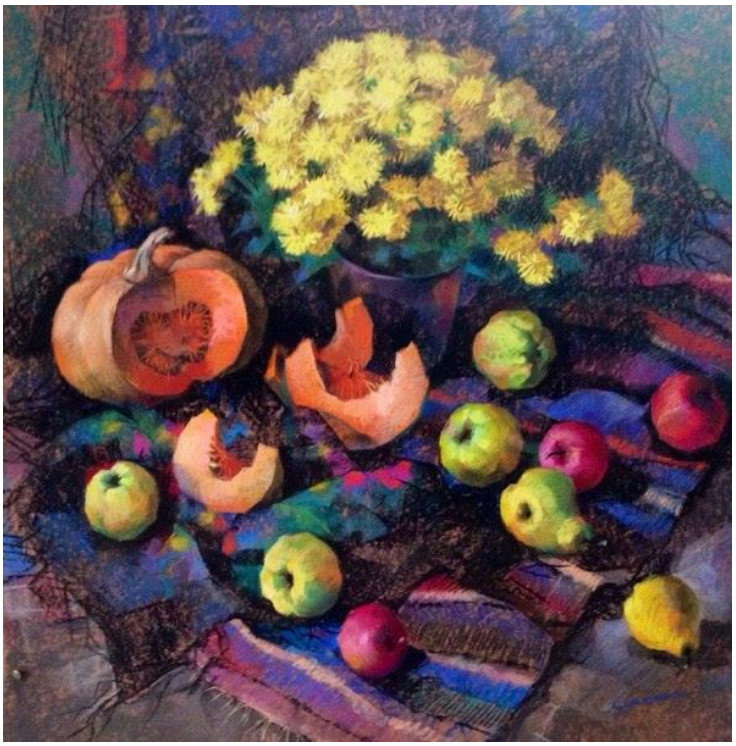
Іл. 61. Ірина Красюк «Червона фантазія». 2011 р.

папір, пастель. 55х65 см

Іл. 62. Ірина Красюк «Вечірня розмова в листопаді». 2011 р.

папір, пастель. 55х65 см

Іл. 63. Ірина Красюк «Кабак». 2017 р.

папір, пастель. 50х65 см

Іл. 64. Олександра Федорова «Скорбота». 2022 р.

папір, акварель. 42х59 см

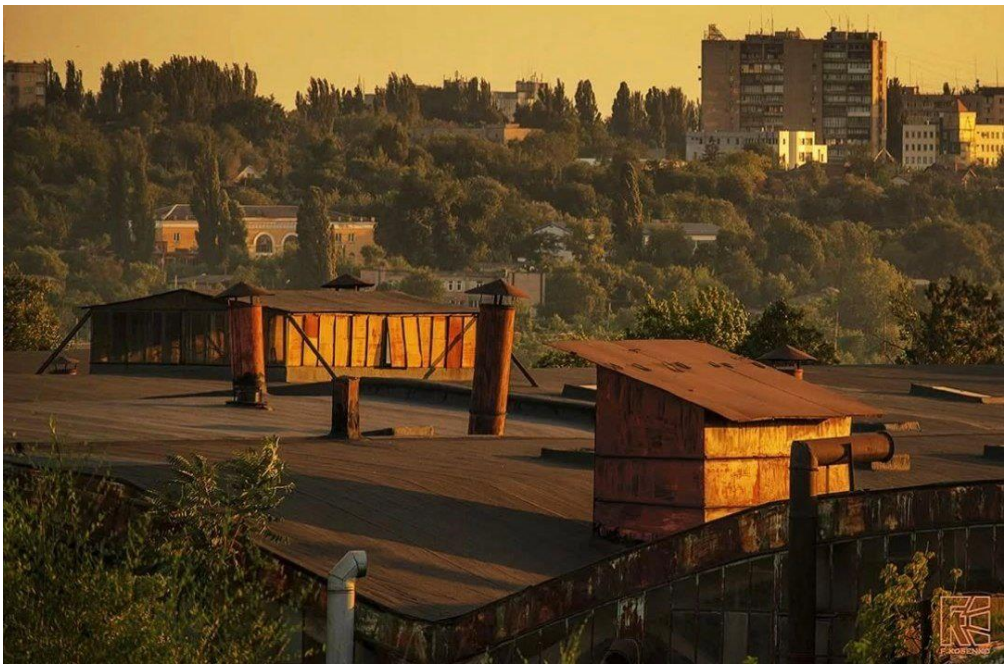
Іл. 65. Олександра Федорова «Віра». 2022 р.

папір, акварель. 42х59 см

Іл. 66. Олександра Федорова «Надія». 2022 р.

папір, акварель. 42х59 см

Іл. 67. Пилип Косенко «Фотографії міста Кривого Рогу . 2022 р. Фотографія

Іл. 68. Пилип Косенко «Фотографії міста Кривого Рогу . 2022 р. Фотографія

Іл. 69. Пилип Косенко «Фотографії міста Кривого Рогу . 2022 р.
Фотографія

Іл. 70. Максим Горбатенко «1439131123». 2023 р.
папір, монотипія. 25х25 см

Іл. 71. Максим Горбатенко «1410141123». 2023 р.
папір, монотипія. 25х25 см

Іл. 72. Максим Горбатенко «Янгол над горизонтом». 2023 р.
папір, монотипія. 25х25 см

Іл. 73. Юлія Бабильова «Думки з кавою». 2021 р.
полотно, олія. 100х50 см